

Suostumus työvoiman hyväksikäytön kontekstissa

Työperäisen ihmiskaupan ja sen lähirikosten välinen rajanveto

OT00BF79-3001

Ihmiskaupan ehkäisy ja torjunta

ON-työ

Laatijat:

Tara Jokinen

Senja Miettinen

15.4.2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

ON-työ

Oppiaine: Rikosoikeus

Tekijät: Senja Miettinen ja Tara Jokinen

Otsikko: Suostumus työvoiman hyväksikäytön kontekstissa – työperäisen ihmiskaupan ja sen lähirikosten välinen rajanveto

Ohjaajat: Venla Roth ja Jani Hannonen

Sivumäärä: 33 sivua

Päivämäärä: 15.4.2025

Tutkimus perustuu seminaarityöhön, jonka ovat laatineet Tara Jokinen, Senja Miettinen ja Ilona Salminen.

Tutkielmassa tarkastellaan työperäistä ihmiskauppaa rikosoikeudellisesta näkökulmasta. Tutkielman keskiössä ovat työperäiset hyväksikäyttötilanteet, joissa työntekijän asema on erityisen haavoittuva, ja jossa ihmiskauppaan liittyvää hyväksikäyttöä voi olla vaikeaa erottaa lievemmistä työoikeudellisista rikoksista. Tarkoituksena on selvittää, millä perusteilla työperäinen ihmiskauppa erotetaan kiskonnantapaisesta työsyrynnästä sekä millainen rooli suostumuksella on rikostunnusmerkistön täyttymisen arvioinnissa. Lisäksi käsitellään pakkotyön tunnusmerkkejä ja niiden soveltamista oikeuskäytännössä.

Tutkimuksessa käytetään oikeusdogmaattista eli lainopillista menetelmää, jonka avulla analysoidaan voimassa olevaa oikeutta. Tarkastelussa hyödynnetään ensisijaisesti lainsäädäntöä, lainvalmisteluaineistoja, oikeuskäytäntöä sekä oikeuskirjallisuutta. Lisäksi esitetään de lege ferenda -kannanottoja koskien lainsäädännön kehittämistä ja selkeyttämistä.

Tutkimus osoittaa, että työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyrynnän välinen rajanveto on epäselvää, koska hyväksikäyttö voi sijoittua vakavuudeltaan kahden rikosnimikkeen välille ja teon tunnusmerkit voivat olla osittain päällekkäisiä. Kotimaisessa oikeuskäytännössä rajanvedon arviointi on ollut epä johdonmukaista, eikä työperäisen hyväksikäytön eri muotojen erottelusta ole vallitsevaa yksimielisyyttä. Erityisesti pakkotyön käsitteen tulkinnanvaraisuus on vaikeuttanut ihmiskaupan tunnistamista ja rikosnimikkeen määrittelyä, mikä on vaikuttanut uhrien oikeusturvaan sekä rikosvastuun toteutumiseen.

Ihmiskaupparikoksissa suostumukselle ei anneta merkitystä ennen tekoa, sen aikana tai sen jälkeen, sillä kyse on vakavasta oikeushyvien loukkauksesta. Vakiintuneesta rikosoikeudellisesta suostumuskäytännöstä poiketen suostumus ei näin ollen toimi oikeuttamisperusteena eikä poista rikoksen tunnusmerkistön täyttymistä. Kiskonnantapaisessa työsyrynnässä on puolestaan katsottu olevan kyse kollektiivisten oikeushyvien loukkauksesta, minkä vuoksi yksilö ei voi pätevästi antaa suostumustaan sen kohteeksi joutumiseen.

Tutkimus osoittaa suosituksia lainsäädäntömuutosten tarpeellisuudesta. Lainsäädäntöä tulisi selkeyttää erityisesti työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyrynnän rajanvedon osalta, jotta oikeudellinen arviointi olisi johdonmukaisempaa ja uhrien oikeusturva vahvempaa. Lisäksi pakkotyön määritelmää tulisi täsmentää ja suostumuksen oikeudellisen merkityksen arvioinnille tulisi kehittää selkeämpi linja. Näillä toimenpiteillä voitaisiin parantaa sekä oikeuskäytännön ennakoitavuutta että työperäisen hyväksikäytön uhrien asemaa.

Avainsanat: rikosoikeus, ihmiskauppa, työperäinen hyväksikäyttö, pakkotyö, kiskonnantapainen työsyryntä, suostumus

Sisällys

Suostumus työvoiman hyväksikäytön kontekstissa	I
Lähteet.....	IV
Lyhenteet	IX
1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen tausta.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset, tutkielman rakenne ja tutkimusmenetelmä	2
2 Suostumus rikosoikeudessa	4
2.1 Oikeushyvistä ja yksilönvapaudesta	4
2.2 Loukatun suostumus	7
2.3 Suostumus vastuuvapausperusteena	9
3 Työperäinen ihmiskauppa ja kiskonnantapainen työsyrijntä	12
3.1 Työperäisestä ihmiskaupasta	12
3.2 Kiskonnantapainen työsyrijntä ihmiskaupan lähirikoksena.....	14
3.2.1 Kiskonnantapaisen työsyrijnnän tunnusmerkistö	14
3.2.2 Tunnusmerkistöjen väliset eroavaisuudet ja rajanveto	15
3.2.3 Rajanveto-ongelmat oikeuskäytännössä	16
3.2.4 Lainsäädännön kehittäminen työperäisen hyväksikäytön torjumiseksi	18
4 Uhrin suostumuksen merkitys	21
4.1 Suostumus työperäisessä hyväksikäytössä.....	21
4.2 Suostumukseen vaikuttavat tekijät	22
4.2.1 Epäasiallinen vaikuttaminen.....	22
4.2.2 Haavoittuvainen asema	25
4.2.3 Hyväksikäyttö	27
4.3 Suostumuksen merkitys pakkotyötilanteessa.....	28
5 Yhteenveto ja johtopäätökset.....	31

Lähteet

Kirjallisuus

Anttila, Inkeri, Loukatun suostumus oikeudenvastaisuuden poistavana perusteena.

Suomalainen Lakimiesyhdistys 1946.

Bergelson, Vera, Vulnerability, exploitation and choice, s. 193-216 teoksessa

Haverkamp, Rita – Herlin-Karnell, Ester – Lernestedt, Claes (eds), What is

Wrong with Human Trafficking? Hart Publishing 2019.

Forsman, Jaakko, Pakkotilasta kriminaali-oikeudessa. J.C. Frenkell ja Poika 1874.

Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. Edita 2005.

Hahto, Vilja, Uhrin myötävaikutus ja rikoksentekijän vastuu: rikos- ja

vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus tekoa edeltävästä

uhrikäyttäytymisestä fyysistä koskemattomuutta loukkaavissa rikoksissa.

Edita, Helsinki 2004.

Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsingin yliopisto

2011.

Jokinen, Anniina – Ollus, Natalia, “Tuulikaapissa on tulijoita”: Työperäinen

ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö ravintola- ja

siivouspalvelualueilla. European Institute for Crime Prevention and Control,

affiliated with the United Nations (HEUNI). Publication Series Nro. 67. Helsinki

2014.

Jokinen, Anniina – Ollus, Natalia – Viuhko, Minna, Ehdoilla millä hyvänsä:

työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö

Suomessa. HEUNI 2011.

Jokinen, Anniina, Harmaa talous on osa työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan

liiketoimintamallia. HEUNI 2020. ([www.vero.fi/harmaa-talous-](http://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/ilmiöt/työn-murros/harmaa-talous-on-osa-työperäisen-hyväksikäytön-ja-ihmiskaupan-liiketoimintamallia)

[rikollisuus/ilmiöt/työn-murros/harmaa-talous-on-osa-työperäisen-](http://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/ilmiöt/työn-murros/harmaa-talous-on-osa-työperäisen-hyväksikäytön-ja-ihmiskaupan-liiketoimintamallia)

[hyväksikäytön-ja-ihmiskaupan-liiketoimintamallia](http://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/ilmiöt/työn-murros/harmaa-talous-on-osa-työperäisen-hyväksikäytön-ja-ihmiskaupan-liiketoimintamallia), Luettu 26.1.2025).

Kimpimäki, Minna, Ulkomaisten työntekijöiden hyväksikäyttö: ihmiskauppaa,

kiskonnantapaista työsyrijintää vai alipalkkausta? Lakimies 5/2021, s. 785–

811.

- Koivukari, Kristiina – Korkka-Knuts, Heli – Mahmood, Venus – Melander, Sakari, Ihmiskauppa ja sen lähirikokset. Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston kanslia 2022.
- Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. 3., uudistettu painos. Edita 2020.
- Lauterwein, Carl Constantin, *The Limits of Criminal Law, A Comparative Analysis of Approaches to Legal Theorizing*. Ashgate Publishing 2010.
- Leskinen, Minni, De lege ferenda -tutkimuksesta metodina ja tieteenä. *Lakimies* 7–8/2022, s. 1158–1185.
- Luoto, Lauri – Turunen, Tiina – Vatjus-Anttila, Jalo – Hannonen, Jasmin – Hyttinen, Tatu – Ollus, Natalia, Vakavaan alipalkkaukseen perustuva työntekijöiden hyväksikäyttö ja siihen reagointi: Rikosoikeudellinen selvitys. Oikeusministeriö 2023.
- Melander, Sakari, Kriminalisointiteoria – rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset. *Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 288*. 2008.
- Melander, Sakari, Rikosvastuun yleiset edellytykset. *Tietosanoma* 2016.
- Nuotio, Kimmo, Oikeushyvien suojelu rikosoikeuden tavoitteena – rikosoikeuden tehtävistä ja rajoista. *Lakimies* 7–8/2024, s. 1101–1137.
- Pekkarinen, Anna-Greta – Jokinen, Anniina – Rantala, Annareetta – Ollus, Natalia – Näsi, Roosa, Selvitys ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön torjunnan menettelyistä eri maissa. Työ- ja elinkeinoministeriö 2021.
- Roth, Venla, Ihmiskaupasta suomalaisessa työelämässä. *Oikeus* 3/2010, s. 278–287.
- Roth, Venla, *Defining Human Trafficking and Identifying Its Victims: A Study on the Impact and Future Challenges of the International, European and Finnish Legal Responses to Prostitution-Related Trafficking in Human Beings*. 2010.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa: vastuupöpi. 3. uudistettu painos. Alma Talent 2019.
- Viuhko, Minna, Aktiivisia toimijoita vai passiivisia uhreja? Ihmiskaupan uhrien rajoitettu toimijuus. *Oikeus* 4/2013, s. 385–404.
- Vähemmistövaltuutettu, Ihmiskauppa ja siihen liittyvät ilmiöt sekä ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutuminen Suomessa. Valtioneuvosto 2010.

Willman-Koistinen, Minna – Sahramäki, Iina – Kankaanranta, Terhi,
Ihmiskaupparikosten esitutinnan käsikirja. Poliisiammattikorkeakoulun
oppikirjoja 32. Grano Oy, 2024.

Ylinen, Pekka – Jokinen, Anniina – Pekkarinen, Anna-Greta – Ollus, Natalia – Jenu,
Katja-Pia – Skur, Thomas, Työperäisen ihmiskaupan paljastaminen:
tutkintaopas esitutkintaviranomaisille ja tarkistuslista työsuojeluviranomaisille.
HEUNI 2020.

Virallislähteet

HE 94/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön
kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden
lakien muutoksiksi.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien
perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 1/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi Suomen hallitusmuodoksi.

HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja
koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 151/2003 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle ulkomaalaislaiksi ja eräksi siihen
liittyviksi laeiksi annetun hallituksen esityksen (HE 28/2003 vp)
täydentämisestä

HE 34/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja
eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 271/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä
rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien
rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten
muuttamisesta.

HE 32/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi ulkomaalaislain sekä
ulkomaalaisrekisteristä annetun lain 5 ja 10 §:n muuttamisesta.

HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja
eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 69/2024 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja
siihen liittyviksi laeiksi.

Ihmiskauppatyöryhmän mietintö 63/2012, Oikeusministeriö. Helsinki 2012.

PeVL 23/1997 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä n:o 6/1997 vp oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

Eurooppalaiset ja kansainväliset oikeuslähteet

Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) 63/1999.

Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta 22/2012 (Ihmiskaupan vastainen yleissopimus).

Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta ja sitä koskeva raportti 2005.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta 2011/36/EU (Ihmiskauppadirektiivi).

GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland. 2024.

International Labour Organization (ILO) Human Trafficking and Forced Labour Exploitation. Guidelines for Legislation and Law Enforcement. 2005.

ILO Operational indicators of trafficking in human beings. International Labour Organization 2009.

Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta 71/2006 (Palermon sopimuksen lisäpöytäkirja).

Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastainen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus 20/2004 (Palermon sopimus).

UNODC, Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto. 2000. A/55/ 383/ Add 1.

UNODC, Issue Paper the Role of Consent In the Trafficking in persons Protocol. Vienna 2014.

Oikeustapaukset

KKO 2024:66.

Turun HO 30.9.2013, R 12/1529.

Itä-Suomen HO 7.05.2015, R 14/630.

Vaasan HO 26.2.2020, R 18/482.

Kymenlaakson KO 4.4.2014, R 13/1393.

EIT Siliadin v. Ranska 73316/01, 26.7.2005.

EIT Rantsev v. Kypros ja Venäjä, 25965/04, 7.1.2010.

Lyhenteet

GRETA	Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisen toiminnan asiantuntijaryhmä
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETLA	Elinkeinoelämän tutkimuslaitos
EU	Euroopan unioni
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
HEUNI	Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti
ILO	Kansainvälinen työjärjestö
KKO	korkein oikeus
KO	käräjäoikeus
PL	Suomen perustuslaki 731/1999
RL	rikoslaki 39/1889
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

Suomessa työperäistä ihmiskauppaa ei juuri tutkittu ennen 2010-lukua,¹ eikä työvoiman hyväksikäyttötarkoituksessa tapahtuvaa ihmiskauppaa ole suoraan määritelty laissa. Pakkotyö on kuitenkin sisällytetty rikoslain (39/1889) 25 luvun 3 §:n ihmiskauppatunnusmerkistöön työperäisen ihmiskaupan muotona.

Työperäinen hyväksikäyttö on kattokäsite, josta voidaan johtaa vakavimpana muotona työperäinen ihmiskauppa ja sen lähirikokset, kuten kiskonnantapainen työsyryntä.

Ihmiskaupan rikosoikeudellisen määritelmän epäselvyys on johtanut siihen, että työperäistä hyväksikäyttöä sisältäviä tapauksia on usein käsitelty lievempänä rikoksena, kuten kiskonnantapaisena työsyryntänä. Tämä heijastaa laajempaa ongelmaa, sillä työelämän hyväksikäytön rajanveto ihmiskaupan ja lievempien rikosten välillä on epäselvä.² Aiheen kannalta olennaisia rikosnimikkeitä käsitellään laajemmin jäljempänä luvussa 3.

Työmarkkinoiden kehitys ja työvoiman liikkuvuus vaikuttavat ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöön Suomessa ja muualla EU:ssa. Työelämän joustavuuden lisääntyminen ja vaihtelevat työvoimatarpeet kasvattavat työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan riskejä.³ Suomessa työperäistä ihmiskauppaa on kuitenkin tunnistettu paremmin kuin monissa muissa EU-maissa.⁴ Työperäinen ihmiskauppa on yhteydessä myös harmaaseen talouteen sekä talousrikollisuuteen.⁵ Yritysten pyrkimys talouskasvuun ja kustannusten minimoimiseen sekä toisaalta työvoimapula muodostavat rakenteellisia ongelmia, joissa luodaan sijaa työvoiman hyväksikäytölle.

Tässä työssä keskitymme erityisesti kiskonnantapaiseen työsyryntään ja sen suhteeseen ihmiskauppaan. Ihmiskauppa ja kiskonnantapainen työsyryntä ovat kriminalisoitu eri syistä, ja ne suojaavat erilaisia oikeushyviä. Rikosnimikkeiden eroavaisuudet kuvastavat niiden vakavuusastetta – kansainvälisessä ihmiskauppakeskustelussa ihmiskauppaa pidetään jopa

¹ Viuhko 2013, s. 388.

² Roth Oikeus 2010, s. 282.

³ Jokinen 2020.

⁴ GRETA 2024, s. 9. Vuosina 2019–2022 kaikista hyväksikäytön uhreista Suomessa 48 % oli työvoiman hyväksikäytön uhreja. Kts. myös Jokinen – Ollus 2014, s. 7.

⁵ Ylinen ym. 2020, s. 45.

'nykypäivän orjuutena' (modern-day slavery).⁶ Orjuus on saanut uusia muotoja, ja ihmiskaupan hyväksikäyttötarkoituksista pakkotyötä voidaan pitää yhtenä niistä. Tästä syystä työvoiman hyväksikäytön eri muodot on tunnistettava tarkoituksenmukaisesti, ja lainsäädäntöä on kehitettävä, mikäli nykyinen sääntely eri riitä turvaamaan yksilön oikeuksia. Tämän vuoksi tarkastelemme, riittääkö voimassa oleva sääntely nykyisellään turvaamaan yksilön oikeuksien toteutumisen sekä uhrin mahdollisuuksia pätevästi luopua näistä oikeuksista ihmiskaupan kontekstissa.

Rikoksen uhrin oikeusturvan kannalta on olennaista, että tekijä tuomitaan oikeasta rikoksesta. On huomattu, että oikeuskäytännössä ongelmalliseksi on muodostunut rikosnimikkeiden hyväksikäyttökeinojen päällekkäisyys, niiden tunnistaminen sekä pakkotyön käsite.⁷ Pakkotyökäsitteen haastavuutta tarkastellaan tutkimuksessa laillisuusperiaatteen kannalta. Näiden lisäksi uhrin tahaton suostumus on noussut oikeudellisessa tarkastelussa merkittäväksi tekijäksi, mikä voi vaikuttaa tuomittavaan rikosnimikkeeseen.⁸ Suostumus tunnistetaan kansallisissa ja kansainvälisissä asiakirjoissa haasteelliseksi aiheeksi, joka johtaa esimerkiksi erilaisiin tulkinta kannanottoihin. Näistä syistä tarkastelemme perusteellisemmin työvoiman hyväksikäytön taustalla olevia keinoja, ja sitä miten uhrin tahaton suostumus muodostuu.

1.2 Tutkimuskysymykset, tutkielman rakenne ja tutkimusmenetelmä

Tutkimusta lähestytään seuraavan kysymyksen kautta: millainen rooli suostumuksella on työperäisessä ihmiskaupassa ja kiskonnantapaisessa työsyryjinnässä, ja millaisia haasteita liittyy näiden tunnusmerkistöjen väliseen rajanvetoon? Tarkoituksena on ennen kaikkea hahmottaa, miten suostumus on yleisesti ymmärretty rikosoikeudellisessa kontekstissa ja toisaalta erityisesti ihmiskaupaan tai kiskonnantapaiseen työsyryjintään liittyvissä tapauksissa.

Tässä tutkimuksessa käytetään rinnakkain käsitteitä *työperäinen hyväksikäyttö* ja *työvoiman hyväksikäyttö*, joilla viitataan toimintaan, jossa työntekijän asemaa tai tietämättömyyttä käytetään jollakin tavalla hyväksi. Ihmiskaupan osalta keskitytään *työperäiseen ihmiskauppaan*, jolla puolestaan tarkoitetaan nimenomaisesti rikoslain (39/1889) 25 luvun 3 §:n tunnusmerkistön mukaista rikollista toimintaa, kuten pakkotyötarkoituksessa tapahtuvaa ihmiskauppaa. Työperäisen ihmiskaupan *lähirikoksina* tutkielmassa tarkastellaan RL 47 luvun

⁶ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 41. Kts. Bergelson 2019, s. 194.

⁷ Vähemmistövaltuutettu 2010, s. 141.

⁸ Vähemmistövaltuutettu 2010, s. 131–132.

3 a §:n mukaista kiskonnantapaista työsyryntää. Tutkimuksessamme esiintyvät käsitteet *työnantaja* ja *työntekijä* ihmiskaupan ja pakkotyön yhteydessä eivät liity työsuhteeseen tai työlainsäädännön mukaiseen määritelmään.

Tutkimuksessa käytetty metodi on oikeusdogmatiikka eli lainoppi, jonka tarkoituksena on voimassa olevan oikeuden systematisointi ja tulkinta.⁹ Suurelta osin tutkimus on tarkemmin sanottuna rikoslainoppia, koska tarkoituksena on juuri rikosoikeudellisten säännösten ja periaatteiden tarkastelu.¹⁰ Tutkimuskysymyksiin on pyritty vastaamaan lainsäädännön, lain valmisteluaineistojen, oikeuskäytännön sekä oikeuskirjallisuuden avulla. Lisäksi esitämme joitakin *de lege ferenda* -tyyppisiä kannanottoja. *De lege ferenda* -tutkimuksella tarkoitetaan oikeustieteellistä tutkimusta, jossa tarkastellaan ehdotuksia tulevaksi lainsäädännöksi.¹¹

Valitun näkökulman vuoksi tutkimuksemme ei rajoitu pelkästään tilanteisiin, joissa henkilö voi itsenäisesti ja oikeudellisesti pätevästi vaikuttaa suostumuksen merkitykseen rikosoikeudellisessa arvioinnissa. Sen sijaan lähtökohtana on ymmärrys ihmiskaupan uhrien päätöksentekokykyyn vaikuttavista tekijöistä sekä heidän tosiasiallisista mahdollisuuksistaan antaa tai olla antamatta suostumusta. Oletuksena on kuitenkin, että henkilö on kelpoinen pätevästi määräämään oikeushyvistään, eikä tämän oikeudellinen itsemääräämiskyky ole muutoinkaan rajoittunut. Suostumuksen osalta tarkastelun ulkopuolelle on rajattu suostumuksen vaikutus syyksiluettavuuteen sekä rangaistuksen mittaamiseen.

Tutkielma koostuu neljästä pääluvusta. Luvussa 2 käsitellään suostumusta yleisen rikosoikeuden kontekstissa. Luvussa 3 perehdytään työperäisen ihmiskaupan tunnusmerkistöön sekä kiskonnantapaiseen työsyryntään sen lähirikoksena. Luvussa tuodaan esiin myös rajanveto-ongelmia näiden kahden tunnusmerkistön välillä sekä esitetään argumentteja lainsäädäntömuutosten tarpeellisuudesta. Luvussa 4 perehdytään nimenomaisesti suostumukseen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryntän kontekstissa.

Tutkielma perustuu seminaarityöhön, jonka ovat laatineet Tara Jokinen, Senja Miettinen ja Ilona Salminen.

⁹ Hirvonen 2011, s. 21–22.

¹⁰ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 13.

¹¹ Leskinen 2022, s. 1158.

2 Suostumus rikosoikeudessa

2.1 Oikeushyvistä ja yksilönvapaudesta

Rikosoikeudellisen suostumuksen arviointi edellyttää ymmärrystä yksilönvapauden ja valtiollisten vallankäytön oikeutuksen historiallisista ja filosofisista perusteista.

Yhteiskuntasopimusteorioissa on perinteisesti käsitelty järjestäytyneen yhteiskunnan ja valtion oikeutusta. Thomas Hobbesin mukaan valtion tehtävänä on suojella yksilöitä luonnontilan epävarmuudelta, vaikka vastineeksi edellytetään yksilön alistumista valtaan. John Locken näkemyksessä valtio puolestaan perustuu yksilön säilyttämiin luonnollisiin oikeuksiin, ja sen ensisijaisena tehtävänä on taata nämä oikeudet.¹²

Saksalaisen idealismin edustajat, kuten Immanuel Kant ja Georg Wilhelm Friedrich Hegel, lähestyivät valtion oikeutusta kuvitteellisen yhteiskuntasopimuksen näkökulmasta. Vaikka rikosoikeuden oikeushyväopit eivät suoranaisesti kehkeytyneet näistä keskusteluista, niillä on selviä yhtymäkohtia.¹³ Valistuksen ajan ajattelussa korostui yksilön vapauden turvaaminen valtion keskeisenä tehtävänä. Näkemykset erosivat kuitenkin siinä, miten vapaus tulisi ymmärtää ja millaisia velvollisuuksia valtiolla oli sen suojelemiseksi.¹⁴

Rikosoikeuden oikeushyväoppi kytkeytyy tiiviisti yksilön autonomiaan ja suostumuksen käsitteeseen. Suostumuksen määrittely ei ole kuitenkaan yksiselitteistä: on usein vaikeaa vetää rajaa aidon ja näennäisen suostumuksen välille. Oikeusfilosofi H.L.A. Hart on todennut, ettei suostumus perustu aina riittävään harkintaan, vaan voi olla seurausta hetken mielijohteista, psykologisesta painostuksesta tai tiedon puutteesta.¹⁵

Hartin näkemys on perusteltu, sillä suostumus ei aina heijasta yksilön aitoa ja vapaata tahtoa. Esimerkiksi työperäisessä hyväksikäytössä uhrin suostumus voi olla seurausta pakottavista olosuhteista, eikä sitä voida pitää täysin vapaaehtoisena valintana. Tällöin herää kysymys siitä, missä määrin oikeusjärjestelmän tulisi ottaa huomioon suostumuksen taustalla vaikuttavat tekijät ja milloin yksilön tekemät päätökset voidaan katsoa pätemättömiksi.

¹² Nuotio 2024, s. 1107–1108.

¹³ Nuotio 2024, s. 1108.

¹⁴ Nuotio 2024, s. 1108.

¹⁵ Bergelson 2019, s. 206.

Yksilön suostumuksen merkitys rikosoikeudellisessa arvioinnissa liittyy keskeisesti *Rechtsgutin*¹⁶ eli oikeushyvän käsitteeseen. Tämän saksalaisen käsitteen soveltaminen ei ole rajoittunut kuitenkaan vain Saksaan, vaan sillä on ollut merkittävä vaikutus myös Suomen rikosoikeusjärjestelmään. Saksalaisessa rikosoikeusdogmatiikassa suostumus voi estää rikoksen tunnusmerkistön täyttymisen tai poistaa teon oikeudenvastaisuuden silloin, kun kyse on yksilöllisen oikeushyvän loukkaamisesta. Suostumuksella on täten tärkeä rooli määrittää, onko valtio oikeutettu puuttumaan yksilön tai toisen yksilön väliseen toimintaan rikosoikeudellisin keinoin.¹⁷ Tämä korostaa rikosoikeuden ultima ratio -luonnetta ja sen velvollisuutta pidättäytyä puuttumisesta tilanteisiin, joissa yksilöt ovat pätevästi antaneet suostumuksensa. Toisaalta juuri *Rechtsgutin* tulkinta antaa mahdollisuuden arvioida, onko suostumus todella merkityksellinen tietyissä tilanteissa – eli voidaanko sillä oikeudellisesti hyväksyttävästi kumota rikosoikeudellista suojaa edellyttäviä oikeushyviä.¹⁸

Tämä asettaa lainkäyttäjän vaikeaan asemaan: toisaalta on kunnioitettava yksilön autonomiaa, toisaalta on suojeltava yhteiskunnallisesti keskeisiä arvoja, kuten ihmisarvoa. Tämän vuoksi tilanteissa, joissa suostumus annetaan alisteisessa asemassa tai olosuhteissa, jossa yksilön autonomia on kaventunut, *Rechtsgutin* käsite toimii välineenä arvioida suostumuksen pätevyyttä. Rikosoikeudella voidaan nähdä täten olevan kaksoisrooli: se suojaa sekä yksilöiden oikeuksia että yhteiskunnan perustavia arvoja. Tämä tekee suostumuksen arvioinnista monimutkaista – rikosoikeuden soveltaminen on jatkuvaa tasapainottelua yksilönvapauden ja kollektiivisten etujen välillä.

Suostumukselle annettava merkitys ohjautuu etenkin eri oikeushyvien luonteista. Esimerkiksi ihmisarvon suojaaminen tuo tähän keskusteluun lisäulottuvuuden. Ihmisarvoa itsessään ei pidetä suomalaisessa rikosoikeudessa oikeushyvänä¹⁹, vaikka sen suojeleminen on mainittu sekä kansallisissa että kansainvälisissä säädöksissä.²⁰ Ihmisarvon loukkaamattomuus on valtiosääntöperiaate, mikä on yhteydessä perusoikeussäännöksiin ja tulee ottaa huomioon niitä tulkittaessa.²¹ Tämä valtiosääntöperiaatteellinen luonne mahdollistaa laajemman suojan ihmisarvoa koskeville loukkauksille toisin kuin perusoikeudet, jotka ovat luonteeltaan

¹⁶ Lauterwein 2010, s. 30–31.

¹⁷ Lauterwein 2010, s. 31–33.

¹⁸ Lauterwein 2010, s. 31–33

¹⁹ Melander 2008, s. 278.

²⁰ Perustuslain 1 luvun 2 §:n mukaan valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden, ja EU:n perusoikeuskirjan nojalla ihmisarvo on loukkaamaton, ja sitä on kunnioitettava sekä suojeltava.

²¹ HE 1/1998 vp, s. 73.

yksilöllisiä.²² Rikoslaisissa ihmisarvon loukkaaminen on mainittu vain RL 3 §:ssä, joka koskee ihmiskauppaa. Tästä voidaan päätellä, että ihmiskauppa rikoksena kajoaa johonkin korkeampaan oikeushyvään, jota halutaan suojata laajemmin ihmisarvoa loukkaavana tekona.

Rikosoikeudellisen järjestelmän käyttö sisältää *hyväksyttävän tarkoitussidonnaisuuden*²³ *vaatimuksen*.²⁴ Vaatimus on perusteltu, sillä rikosoikeus puuttuu perusoikeuksiin ja toisaalta vaatimus vahvistaa myös rikosoikeudellisen järjestelmän legitiimiyttä. Vaikka rikosoikeus nähdään perusoikeuksia rajoittavana tekijänä, on sillä myös oikeushyviä suojaava tehtävä. Oikeushyväkäsite puolestaan kytketään läheisesti perusoikeusjärjestelmään ja se on täten suhteutettavissa perusoikeuksiin.²⁵ Nähdäksemme rikosoikeutta tulee käyttää vain tärkeisiin intresseihin, sillä sen käyttö puuttuu samalla johonkin yksilön oikeushyvään. Oikeushyvien suojelua arvioitaessa kriminalisoinnille on voitava esittämään *painava yhteiskunnallinen tarve* sekä *perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste*²⁶. Tämä oikeuttaa myös perusoikeuksien rajoittamiseen toisen perusoikeuden turvaamiseksi. Tietyt intressit voivat vaatia enemmän rikosoikeudellista suojaa kuin toiset, mikä tekee niiden suojaamisesta hyväksyttävää, vaikka se tapahtuisi toisen perusoikeuden tai oikeushyvän kustannuksella.

Yksilön itsemääräämisoikeus on yksi tällainen perusoikeus, jota voidaan rajoittaa toisen painavamman intressin kustannuksella. Demokraattisessa yhteiskunnassa kansalaisten oikeuksia tehdä itseään koskevia valintoja tulee rajoittaa kuitenkin vain erityisen varovaisesti.²⁷ Toisin sanoen yksilön vapautta voidaan rajoittaa rikosoikeudellisin seuraamuksin vain silloin, kun yhteiskunnalle aiheutuva uhka on riittävän vakava.²⁸ Nähdäksemme kyse on tällöin siitä, että yksilön vapautteen tehdä itseään koskevia päätöksiä voidaan kajoa, mutta taustalla on oltava jokin yksilön oikeutta merkittävämpi oikeus, joka suojaa kokonaisvaltaisesti yhteiskuntaa ja sen arvoja.

²² Melander 2008, s. 266.

²³ Rikosoikeudellisen järjestelmän käytön tulee olla sidoksissa tiettyyn tarkoitukseen ja käytön tarkoituksen tulee olla sisällöllisesti hyväksyttävä.

²⁴ Melander 2008, s. 237–238. Rikosoikeudellinen järjestelmä vaatii käyttäjältään tarkoitusta, joka voi olla esimerkiksi oikeushyvän suojaaminen.

²⁵ Melander 2008, s. 329.

²⁶ PeLV 23/1997 vp, s. 2.

²⁷ Bergelson 2019, s. 207.

²⁸ Bergelson 2019, s. 213.

2.2 Loukatun suostumus

Suomen rikoslaki ei sisällä erillistä säännöstä, joka käsittelee nimenomaisesti suostumuksen vaikutusta rikosoikeudelliseen vastuuseen. Rikoslain 3 luvun 1 § sisältää rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen, jonka mukaan rikokseen syylliseksi voidaan katsoa vain laissa nimenomaan rangaistavaksi säädetyn teon perustella. Myös rangaistuksen on aina perustuttava lakiin.

Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa on kehittynyt oppi loukatun suostumuksesta eli suostumusoppi, jonka keskiössä on yksilön itsemääräämisoikeus.²⁹ Kuten suostumusta, myöskään itsemääräämisoikeutta ei ole säännelty lailla, vaan sen on kuvattu vaikuttavan muiden oikeuksien käytön taustalla.³⁰ Itsemääräämisoikeus on johdettavissa ennen kaikkea PL 7 §:n oikeudesta elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen sekä PL 10 §:n oikeudesta yksityisyyteen. Itsemääräämisoikeuteen liittyy olennaisesti periaate, jonka mukaan perusoikeuksien ydinaluetta tulee kunnioittaa eikä itsemääräämisoikeutta saa rajoittaa tarpeettomasti. Vastaavasti suostumuksen asema rikosoikeudessa on johdettavissa näistä perustuslaillisista oikeuksista.

Rikosoikeudellisessa kontekstissa keskeisessä roolissa ovat nimenomaan perustuslailliset intressit. Oikeushyvien suojelun periaatteen mukaan kriminalisoinnin taustalla on oltava tarve suojata jotakin oikeushyvää, joka yleensä johtaa juurensa jostakin perustuslain mukaisesta perusoikeudesta.³¹ Oikeushyvän käsite juontaa juurensa saksalaiseen oikeusajatteluun, jossa rikosoikeuden tehtävänä nähtiin alun perin ensisijaisesti kollektiivisten arvojen ja yhteisöllisten etujen turvaaminen.³² Nykyisin oikeushyvät ymmärretään ensisijaisesti yksilöllisiksi, vaikka niiden taustalla on edelleen pyrkimys koko yhteiskunnan suojelemiseen. Suostumusopin lähtökohtana on juuri oikeushyvän käsite sekä ajatus siitä, että rikosoikeudellisesti suojatun oikeushyvän haltija voi pätevästi antaa suostumuksensa myös siihen kohdistuvalle loukkaukselle.³³

Suhteessa muihin oikeuttamisperusteisiin suostumus liittyy ennen kaikkea henkilön oikeuksista luopumiseen, mikä tarkoittaa, että yksilö voi antaa luvan tiettyyn toimintaan

²⁹ HE 69/2024 vp, s. 18.

³⁰ HE 309/1993 vp, s. 42.

³¹ Melander 2016, s. 20.

³² Nuotio 2024, s. 1111–1112.

³³ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 241.

luopumalla oikeudestaan vastustaa sitä.³⁴ Tätä lähtökohtaa ei ole kuitenkaan pidetty absoluuttisena oikeutena, joka vakiintuneesti kuuluisi oikeushyvän haltijalle. Kun kyseessä on muu kuin puhtaasti yksityiseen etuun kohdistuva teko, henkilö ei voi pätevästi antaa suostumusta tekoon.³⁵ Suostumusta ei voida myöskään antaa tekoon, jonka vahinkoseuraamukset ovat vakavia.³⁶ Todellisuudessa suostumusoppi tulee siis sovellettavaksi vain harvoin.

On nähdäksemme loogista ajatella, etteivät kaikki oikeushyvät ole sellaisia, joista yksilö voisi itsenäisesti päättää luovuvansa. Oikeushyvien luovutuskelpoisuutta on oikeustieteessä pyritty arvioimaan esimerkiksi jaotteleamalla ne luovutuskelpoisiin ja luovuttamattomiin.

Tutkimuksen kannalta keskeistä oikeutta, henkilökohtaista vapautta, on kokonaisuutena pidetty oikeushyvänä, joka ei ole luovutuskelpoinen.³⁷ Tämä selittää yksinkertaisella tavalla, miksi suostumukselle ei tietyn rikostunnusmerkistön täyttävissä teoissa anneta merkitystä. Yksilön vapaa tahto ja oikeus luopua oikeushyvistään eivät nimittäin voi ulottua niin pitkälle, että hän voisi pätevästi suostua esimerkiksi omaan hyväksikäyttöön.³⁸ Vaikka uhri ymmärtäisi alistuvansa hyväksikäyttöön, suostumusta siihen ei voitaisi pitää suostumusopin tarkoittamalla tavalla vapaaehtoisena.

Loukatun suostumukseen vedoten erinäisiä tekoja on kuitenkin toisinaan voitu rinnastaa itseloukkauksiin. Jos itseloukkaus ymmärretään teoksi, jossa oikeushyvän haltija sallii omiin intresseihinsä kohdistuvan loukkauksen, vaikuttaa loogiselta, ettei tällaista tekoa pidetä oikeudenvastaisena. Esimerkiksi yleisesti tunnetut kamppailulajit saattaisivat yksittäistapauksina täyttää pahoinpitelyn tunnusmerkistön, mutta ovat osapuolten suostumuksen perusteella oikeutettuja. *Forsman* on esittänyt mielenkiintoisen näkemyksen, jonka mukaan suostumuksen merkitys määrittyy sen kautta, palautuuko loukattava oikeushyvä ennalleen. Sellaisesta oikeushyvästä, joka ei ole palautettavissa, ei olisi mahdollista luopua.³⁹ Tämän näkemyksen nojalla esimerkiksi toisen henkilön surmaaminen ei ole oikeutettua edes hänen suostumuksellaan. On toisaalta olennaista huomata, ettei itseloukkauksen ja loukatun suostumuksen rinnastaminen helpota suostumuksen rajojen

³⁴ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 241.

³⁵ Hahto 2004, s. 240–241.

³⁶ HE 69/2024 vp, s. 18.

³⁷ Forsman 1874, s. 73.

³⁸ Jokinen ym. 2011, s. 176.

³⁹ Forsman 1874, s. 70–71.

määrittämistä, sillä se ei ratkaise kysymystä siitä, milloin teko on oikeudenvastainen ja milloin ei.⁴⁰

2.3 Suostumus vastuuvapausperusteena

Rikoslain esitöissä suostumus on tunnistettu rajatapauksena, jolla on yhteisiä piirteitä yleisesti tunnettujen lain 4 luvun vastuuvapausperusteiden⁴¹ kanssa.⁴² Kuten aiemmin on tuotu esille, oikeustieteessä suostumuksella on katsottu olevan kaksi rikosoikeudellista merkitystä: teon rikostunnusmerkistön mukaisuuden poistaminen ja yksittäisen teon oikeuttaminen. Näiden soveltuvuudesta ei toistaiseksi ole oikeustieteessä yksimielisyyttä.⁴³ Anttilan mielestä jaottelu ei ole käytännössä kovinkaan merkityksellinen, mutta teoreettisesti se on kuitenkin huomionarvoinen.⁴⁴

Vastuuvapausperusteiden yhteydessä sovelletaan usein perusoikeusmyönteistä tulkintaa, jossa keskeistä on valita lain tulkintavaihtoehdoista se, joka parhaiten edistää ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia. Tällöin perus- ja ihmisoikeuksista johdettavat oikeushyvät pyritään turvaamaan ensisijaisina intresseinä.⁴⁵ Rikoslainsäädännössä itsemääräämisoikeus onkin saanut merkitystä vaikuttavana tekijänä esimerkiksi ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteen ja oikeushyvien suojelun periaatteen taustalla.⁴⁶ Suostumus on siis tiiviisti kytköksissä autonomian kunnioittamiseen, sillä nähdäksemme voidaan katsoa, ettei julkinen valta voi estää henkilöä tekemästä itseään ja omia oikeushyviään koskevia päätöksiä. Toisaalta on huomattava, että julkisella vallalla voi olla positiivinen toimintavelvoite, jos se katsoo muiden vaikuttavan estävästi yksilön vapautteen tehdä omia valintojaan.

Arvioitaessa suostumuksen merkitystä yksittäisen tekotunnusmerkistön kannalta, voidaan perusoikeusmyönteisen tulkinnan lisäksi hyödyntää sanamuodon mukaista tulkintaa. Suostumuksen merkitys voi nimittäin konkretisoitua lain sanamuodossa, kuten RL 24:1:n mukaisessa ilmauksessa ”joka *oikeudetta*” tai RL 28:7:n mukaisessa ilmauksessa ”joka

⁴⁰ Anttila 1946, s. 46–47.

⁴¹ RL 4:4–6:ssä säädetään oikeuttamisperusteista, kuten pakkotilasta, hätävarjelusta ja voimakeinojen käytöstä sekä niihin liittyvistä anteeksiantoperusteista, kuten hätävarjelun liioittelusta, anteeksiannettavasta oikeudenvastaisesta pakkotilasta ja voimakeinojen käytön liioittelusta.

⁴² HE 44/2002 vp, s.111. Suostumuksen vaikutus teon rangaistavuuteen jätettiin rikoslain yleisten oppien uudistamisen yhteydessä edelleen oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden suositusten varaan.

⁴³ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 241.

⁴⁴ Anttila 1946, s. 96.

⁴⁵ Hyttinen 2015, s. 81.

⁴⁶ Melander 2016, s. 19–26.

luvattomasti käyttää”.⁴⁷ Tämän tyyppisistä tunnusmerkistöistä voidaan päätellä, että oikeutuksen tai luvan puuttuminen tekee teosta rangaistavan, ja vastaavasti niiden olemassaolo estää sen, että teko täyttäisi tunnusmerkistön. Suostumuksen merkitys on siis riidaton. Toisaalta suostumuksen toimiessa oikeuttamisperusteena, kyse voi olla siitä, että esimerkiksi viranomaisen lupa tekee teon yksittäistapauksessa sallituksi käsillä olevien intressien punninnan perusteella, vaikka kriminalisoinnin taustalla olevat syyt ovatkin tiedossa.⁴⁸ Jos suostumus ymmärretään oikeudenhaltijan antamaksi luvaksi oikeushyvää loukkaavan teon toteuttamiseen, on edellä esitetyn perusteella ymmärrettävää, ettei sen luonteesta ole saavutettu yksimielisyyttä.

Kun suostumuksesta puhutaan tunnusmerkistön mukaisuuden poistavana tekijänä, on nähdäksemme kyse siitä, että rikoslaissa rangaistavaksi säädetty teko ei ole rikos, kun siihen liittyy jokin teon rikosoikeudellisen merkityksen poistava olosuhde. Tällainen on esimerkiksi tutkimuksen kohteena oleva oikeudenhaltijan suostumus. Myös *Frände* on korostanut, että suostumus on tällainen rikosoikeudellisesti merkittävä olosuhde, jossa ei ole kyse intressipunninnasta eli oikeuttamisperusteesta, vaan suostumus yksinkertaisesti poistaa teon tunnusmerkistön mukaisuuden.⁴⁹ Oikeushyvän loukkausta ei tapahdu, koska oikeushyvän haltija on antanut siihen suostumuksensa. *Hahto* on sen sijaan väittänyt suostumuksen olevan ensisijaisesti teon oikeuttamisperuste.⁵⁰ Tästä näkökulmasta tarkasteltuna on nähdäksemme yleensä kyse yksittäistapauksista, joissa jotakin tekoa voidaan pitää oikeutettuna, vaikka se muutoin täyttäisi rikoksen tunnusmerkistön. On näet esitetty, että oikeuttamisperusteen voi muodostaa vain sellainen tekijä, joka tekee tunnusmerkistön mukaisesta teosta todellisuudessa oikeutetun, ei oikeudenvastaisen.⁵¹

Riippumatta siitä, vaikuttaako suostumus tunnusmerkistön mukaisuuden poistavasti vai oikeuttaako se yksittäisen teon, rikosoikeudellisen suostumuksen antamiseen liittyy olennaisia lisäehtoja, joiden tulee täytyä, jotta suostumus olisi pätevä. Ensinnäkin suostumuksen voi antaa vain oikeushyvän haltija, jolla on tosiasiallinen määräysvalta loukkauksen kohteena olevasta oikeushyvästä. Toisekseen suostumuksen antavan henkilön tulee olla suostumuskelpoinen ja suostumus tulee antaa vapaaehtoisesti sekä täsmällisesti ja ennen teon

⁴⁷ *Frände* 2012, s. 136.

⁴⁸ *Frände* 2012, s. 136.

⁴⁹ *Frände* 2012, s. 136.

⁵⁰ *Hahto* 2004, s. 243.

⁵¹ *Anttila* 1946, s. 19.

toteuttamista. Lisäksi tekoa tulee voida pitää hyväksyttävänä.⁵² Suostumuksen kannalta täsmällisyydellä tarkoitetaan nähdäksemme sitä, että toteutettu teko vastaa olennaisesti sitä, mihin oikeushyvän haltija on antanut suostumuksensa. Tällöin voidaan lisäksi katsoa, ettei pelkkä vastustuksen puuttuminen merkitse suostumuksen antamista. Vakiintuneen tulkinnan mukaan pelkkä teon kohteen passiivisuus ei nimittäin voi pätevästi muodostaa suostumusta.⁵³ Nähdäksemme suostumusta ei voida täsmällisyysvaatimuksen nojalla antaa määrittelemättömäksi ajaksi, vaan tekoajan tulee olla suostumuksen antajan tiedossa. Toistaiseksi annettuun suostumukseen tulisi sisältyä myös mahdollisuus peruuttaa suostumus ja keskeyttää hyväksikäyttö, mikä ei käytännön tasolla ole läheskään aina mahdollista. Näitä syitä käsittelemme jäljempänä luvussa 4.

Anttilan mukaan suostumuksen on ulotuttava sekä itse tekoon että sen seurauksiin, mitkä ovat suostumuksen antajan tiedossa.⁵⁴ Varsinaisesti teolta ei kuitenkaan edellytetä muuta kuin tunnusmerkistön mukaisuutta sekä eräissä tapauksissa tiettyä motiivia. Tutkimuksen kontekstissa merkittäväksi tarkastelukulmaksi muodostuukin suostumuksen vapaaehtoisuus. Vapaaehtoinen suostumus tulee antaa ymmärtäen kaikki tilanteeseen olennaisesti vaikuttavat seikat.⁵⁵ Tämä on nähdäksemme välttämätöntä, kun palataan tarkastelemaan asiaa itsemääräämisoikeuden kannalta. Suostumus menettää merkityksensä, mikäli oikeushyvän haltijalla ei ole ollut itsenäistä päätäntävaltaa siitä, ettei halua oikeushyvää suojeltavan. Lisäksi, jos suostumus on annettu siinä uskossa, että tilanteeseen vaikuttavat seikat ja olosuhteet ovat erilaiset kuin ne todellisuudessa ovat, ja tekijä on tästä tietoinen, suostumus menettää merkityksensä motiivierehdyksen nojalla.⁵⁶

On tärkeää hahmottaa, miksi suostumusta voidaan toisinaan pitää vastuuvapausperusteena, jotta voidaan ymmärtää periaatteita sen soveltamisen taustalla. Lisäksi tutkimuksen kannalta on relevanttia pohtia, voiko suostumus työperäisessä ihmiskaupassa ja sen lähirikoksissa poistaa teon oikeudenvastaisuuden tai tunnusmerkistön mukaisuuden, vai jääkö suostumus näissä rikoksissa kokonaan vaille merkitystä.

⁵² Hahto 2004, s. 249.

⁵³ Anttila 1946, s. 76.

⁵⁴ Anttila 1946, s. 80.

⁵⁵ Hahto 2004, s. 248. Kts. myös Frände 2005, s. 147.

⁵⁶ Hahto 2004, s. 248.

3 Työperäinen ihmiskauppa ja kiskonnantapainen työsyrrjintä

3.1 Työperäisestä ihmiskaupasta

Työperäinen ihmiskauppa on yksi keskeisimmistä ihmiskaupan muodoista, ja sen torjuminen on olennainen osa ihmisoikeuksien suojelua. Ihmiskauppaa koskeva sääntely sisällytettiin Suomen rikoslakiin vuonna 2004 osana kansainvälisiin sopimuksiin perustuvaa sääntelyä.⁵⁷ Sen tarkoituksena on ollut suojata yksilön vapautta pakottamisen vastakohtana.⁵⁸ Ihmiskauppasääntely kattaa laajan joukon tekoja, joille yhteistä on erityisesti perustuslain 7 §:ssä turvattujen oikeuksien loukkaaminen.

Ihmiskaupasta säädetään rikoslain 25 luvussa, jossa käsitellään vapauteen kohdistuvia rikoksia. RL 25 luvun 3 §:n mukaan, joka käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla, erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä, maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettua tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön, pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta. Ihmiskaupasta on olemassa myös törkeä tekomuoto, josta säädetään RL 25 luvun 3 a §:ssä. Tässä työssä keskitymme kuitenkin perusmuotoiseen ihmiskauppaan, eikä törkeän tekomuodon erityispiirteitä käsitellä tarkemmin.

Suomen rikoslain ja kansainvälisten velvoitteiden mukaisesti ihmiskauppa rikoksena rakentuu kolmesta erillisestä, mutta toisiinsa liittyvästä elementistä: keinoista, tekotavoista ja hyväksikäyttötarkoituksesta. Kaikkien näiden elementtien on täyttyvä ja niiden välillä oltava yhteys. Lisäksi ihmiskauppasäännöksen soveltaminen edellyttää lain esitöiden mukaan, että teko on toteutettu tahallisesti ja tämä ulottuu kaikkiin osatekijöihin.⁵⁹ Keinot, tekotavat ja hyväksikäyttötarkoitukset ovat johdettavissa rikoslain ihmiskauppasääntelystä. Keinoja ovat esimerkiksi riippuvainen asema ja turvaton tila, joiden avulla uhri saatetaan tekotavoilla,

⁵⁷ Suomen ihmiskauppalainsäädännön taustalla vaikuttavat kansainväliset sopimukset, kuten Palermon sopimus ja etenkin sen lisäpöytäkirja (SopS 70–71/2006), Kansainvälisen työjärjestön (ILO) pakollisen työn vastainen yleissopimus sekä Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS), jonka 4 artiklassa säädetään rangaistavaksi orjuus ja pakkotyö.

⁵⁸ HE 94/1993 vp, s. 101.

⁵⁹ HE 34/2004 vp, s. 93.

kuten värväämisellä tai määräysvaltaan ottamisella, hyväksikäyttötarkoituksiin, kuten pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa vakavasti loukkaaviin olosuhteisiin

Työperäisen ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymiseksi tulee osoittaa pakkotyötarkoitus. Pakkotyön määritelmää Suomen lainsäädännössä ei kuitenkaan erikseen ole, vaan sen määritelmä ja kriminalisointi osana ihmiskauppaa pohjautuu kansainvälisiin velvoitteisiin.⁶⁰ Kansainvälinen työjärjestö ILO on määritellyt pakkotyökäsitteen, jonka mukaan pakkotyöllä tarkoitetaan kaikenlaista työtä tai palvelusta, joka rangaistuksen uhalla vaaditaan henkilöltä ilman hänen vapaaehtoista suostumustaan. Rangaistuksen uhka ei rajoitu vain rikosoikeudellisiin seuraamuksiin, vaan voi sisältää myös muita vaikutuksia, kuten oikeuden menetyksen. Pakkotyön tunnistamista varten ILO on kehittänyt joukon indikaattoreita, joiden avulla voidaan perustellusti epäillä tapauksessa olevan kyse pakkotyöstä. Näitä ovat muun muassa haavoittuvan aseman hyväksikäyttö, liikkumisen rajoittaminen, liialliset työajat sekä alhainen palkka tai palkattomuus.⁶¹

Pakkotyön kriminalisointiin velvoittavat kansainväliset ja eurooppalaiset sopimukset, kuten Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS), Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus), Palermon sopimuksen lisäpöytäkirja (SopS 70–71/2006) sekä EU:n ihmiskauppadirektiivi. EIS:n 4 artikla, jota pidetään yhtenä ihmisoikeussopimuksen perusarvoista, kieltää orjuuden ja pakkotyön kiellon sekä velvoittaa sopimusvaltiot tehokkaiisiin toimiin niiden estämiseksi.⁶² Artiklassa ei kuitenkaan määritellä erikseen pakkotyön käsitettä. Tästä syystä myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) turvautuu arvioinnissaan ILO:n määritelmään.⁶³

Pakkotyön käsitteen laajempi määrittelemättömyys on aiheuttanut niin tulkinta- kuin näyttöongelmia. Vaikka käsitettä on pyritty vuosien varrella täsmentämään, haasteet ovat edelleen merkittäviä etenkin oikeuskäytännössä.⁶⁴ Esimerkiksi kansainvälisestä oikeuskäytännöstä on havaittavissa, ettei työperäistä hyväksikäyttöä koskevissa ihmiskauppatapauksissa eritellä tunnusmerkistön eri osatekijöitä selkeästi. Esimerkiksi erehdyttämisen, riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan arviointi limittyvät usein pakkotyön

⁶⁰ HE 34/2004 vp, s. 97.

⁶¹ ILO 2009, s. 4.

⁶² Kts. Siliadin v. Ranska, kohta 82. Kts. myös Rantsev v. Kypros ja Venäjä, kohta 283.

⁶³ Esimerkiksi tapauksessa Siliadin v. Ranska arvioitiin suostumuksen merkitystä pakkotyössä.

⁶⁴ Koivukari ym. 2022, s. 85.

käsitteeseen. Tämä vaikeuttaa muun muassa pakkotyön erottamista muista ihmiskaupan muodoista ja voi johtaa epäselvyyksiin oikeudellisessa tulkinnassa.⁶⁵ Lisäksi ihmiskaupan ja sen lähirikosten välinen rajanveto tekee tunnistamisesta entistä haastavampaa.

3.2 Kiskonnantapainen työsyryntä ihmiskaupan lähirikoksena

3.2.1 Kiskonnantapaisen työsyryntän tunnusmerkistö

Ihmiskauppa on monitahoinen rikos, jonka yhteydessä käsitellään usein myös niin sanottuja ihmiskaupan lähirikoksia. Näille rikoksille on ominaista tunnusmerkistöjen päällekkäisyys ihmiskaupan kanssa.⁶⁶ Työperäisen ihmiskaupan yhteydessä lähirikokseksi luetaan usein kiskonnantapainen työsyryntä (RL 47:3a).

Kiskonnantapaisen työsyryntän tunnusmerkistö edellyttää, että työnhakija tai työntekijä asetetaan huomattavan epäedulliseen asemaan käyttäen hyväksi työnhakijan tai työntekijän taloudellista tai muuta ahdinkoa, riippuvaista asemaa, ymmärtämättömyyttä, ajattelemattomuutta tai tietämättömyyttä. Tunnusmerkistö saa sisältönsä työsyryntää (RL 47:3) koskevasta säännöksestä ja edellyttää tämän täyttymistä. Työsyryntästä on rikoslain mukaan kyse, mikäli työnantajan tai tämän edustaja, joka työpaikasta ilmoittaessaan, työntekijää valitessaan tai palvelussuhteen aikana ilman painavaa, hyväksyttävää syytä asettaa työnhakijan tai työntekijän epäedulliseen asemaan esimerkiksi kansalaisuuden, ihonvärin tai sukupuolen perusteella. Mikäli hyväksikäyttäjänä ei kuitenkaan ole työnantaja tai työ ei ole työsuhteessa tehtyä työtä, kyse on kiskonnasta (RL 36:6). Kiskonnantapaisesta työsyryntästä ei ole myöskään säädetty erillistä törkeää tekemuotoa, minkä vuoksi moitittavimmissa tapauksissa sovelletaan törkeän kiskonnin (RL 36:7) säännöstä.

Ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryntän keskeisenä yhtäläisyytenä on tunnusmerkistöjen kohdistuminen haavoittuvassa asemassa olevan henkilön hyväksikäyttöön. Tekijät käyttävät uhrin vaikeaa elämäntilannetta tai riippuvaista asemaa hyväkseen tavoitellakseen taloudellista tai muuta hyötyä uhrin kustannuksella, mikä ilmenee usein alipalkkauksena ja huonoina työolosuhteina.⁶⁷ Yhtäläisyydestä huolimatta tunnusmerkistöjen

⁶⁵ Koivukari ym. 2022, s. 88.

⁶⁶ Roth 2010, s. 212.

⁶⁷ Kimpimäki 2021, s. 800–801.

välillä on merkittäviä eroavaisuuksia, jotka vaikeuttavat niiden tulkintaa ja aiheuttavat rajanveto-ongelmia työperäisen ihmiskaupan ja muun työperäisen hyväksikäytön välille.⁶⁸

3.2.2 Tunnusmerkistöjen väliset eroavaisuudet ja rajanveto

Työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryjinnän tunnusmerkistöjen päällekkäisyyksistä huolimatta, esiintyy tunnusmerkistöissä myös eroavaisuuksia. Ensinäkin on tärkeää huomioida, ettei kiskonnantapainen työsyryjintä edellytä ihmiskauppatunnusmerkistössä määriteltyjä tekotapoja, kuten värväämistä, luovuttamista tai uhrin määräysvaltaan ottamista. Kiskonnantapainen työsyryjintä edellyttää ainoastaan hyväksikäytön esiintymistä työntekijän tai työnhakijan asettamisena epäedulliseen asemaan käyttämällä hyväksi esimerkiksi työntekijän riippuvasta asemaa. Täten edellytetään, että hyväksikäyttöä esiintyy työsyryjinnän yhteydessä, kuten työsuhteessa.

Tunnistamista hankaloittaa kuitenkin se, että työsuhteen ehdot, jotka jäävät työehtosopimuksen asettamien rajojen alapuolelle, voivat perustua työnantajan ja työntekijän keskinäiseen sopimukseen.⁶⁹ Lisäksi työntekijät voivat olla täysin tyytyväisiä työnteon ehtoihin ja työolosuhteisiin. Suomalaiset tuomioistuimet ovat kuitenkin ottaneet sen kannan, ettei kiskonnantapaista työsyryjintää koskevissa ratkaisuisa työntekijöiden tyytyväisyydellä ole teon rangaistavuuden poistavaa vaikutusta. Sen sijaan työperäisessä ihmiskaupassa tekijän on tullut menetellä tunnusmerkistön mukaisesti, eikä tunnusmerkistön täytyminen edellytä työlaainsäädännön mukaista työsuhdetta tai työsopimusta. Tästä huolimatta oikeuskäytännössä on toisinaan virheellisesti vaadittu työsuhteen tunnusmerkkien täyttymistä ihmiskaupassa.⁷⁰

Ihmiskauppa ja kiskonnantapainen työsyryjintä eroavat toisistaan myös siinä, minkälaiseen asemaan työntekijät päätyvät hyväksikäyttökeinojen perusteella. Toisin sanoen voidaan puhua hyväksikäyttäjän toiminnan tarkoituksesta. Ihmiskaupassa kyse on pakkotyöstä tai muista ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista, kun taas kiskonnantapaisessa työsyryjinnässä on oleellista se, että työntekijä asetetaan huomattavan epäedulliseen asemaan.⁷¹ Työperäisessä ihmiskaupassa hyväksikäyttö liittyy usein työntekoon ja ilmenee kohtuuttomina työolosuhteina, alipalkkauksena sekä liikkumisvapauden rajoittamisena. Hyväksikäyttö

⁶⁸ Ylinen ym. 2020, s. 13.

⁶⁹ HE 151/2003 vp, s. 8.

⁷⁰ Koivukari ym. 2022, s. 95.

⁷¹ HE 103/2014 vp, s. 35.

kohdistuu usein ulkomaalaistaustaisiin työntekijöihin, joissa hyväksikäytetään uhrien tietämättömyyttä ja ymmärtämättömyyttä Suomen työlainsäädännöstä sekä työoloista.⁷²

Hyväksikäytön muodoista alipalkkaus ilmenee hyväksikäytössä eri tavoin. Vakavimmissa tapauksissa työnantaja saattaa pidättää palkan kokonaan, kun taas lievemmissä tapauksissa työntekijälle ei makseta esimerkiksi ylityökorvauksia tai muita työehtosopimuksen mukaisia lisiä.⁷³ Vaikka pienet poikkeamat palkassa tai työajoissa eivät yksinään osoita työnantajan syyllistyneen ihmiskaupaan, voivat ne kuitenkin olla osa laajempaa hyväksikäytön kokonaisuutta. Työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryjinnän välinen rajanveto on erityisen haastavaa etenkin silloin, kun hyväksikäyttö ei ole pakkotyötä, mutta ylittää tavanomaiset työehtojen rikkomukset.⁷⁴ Huomattavaa alipalkkausta tulisi kuitenkin käsitellä ihmiskaupana kiskonnantapaisen työsyryjinnän sijaan erityisesti silloin, kun työntekijän taloudellista ahdinkoa ja riippuvaista asemaa on käytetty hyväksi.

Työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryjinnän rajanvedossa korostuu rikosten vakavuus ja niistä tuomittavien rangaistusten eroavuudet. Rikosten törkeyshierarkiassa ihmiskauppa on kiskonnantapaista työsyryjintää vakavampi rikos, mikä vaikuttaa myös tuomittaviin rangaistuksiin.⁷⁵ Rangaistukset voivat vaihdella huomattavasti vankeudesta sakkorangaistukseen, mikä tekee oikean rikosnimikkeen valinnasta erityisen tärkeää.

3.2.3 Rajanveto-ongelmat oikeuskäytännössä

Esille tulleissa hyväksikäyttötapauksissa hyväksikäytön asteen määrittäminen ja sovellettavan rikosnimikkeen valinta on ollut ongelmallista. Yksi syy tähän on, että ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymistä arvioidaan usein liian suppeasti. Ihmiskaupparikosta tutkiessa alkuperäinen rikosnimike voi myös tutkinnan edetessä vaihdella ja muuttua lopulta ihmiskaupan sijaan kiskonnantapaiseksi työsyryjinnäksi. Lisäksi tilanteissa, joissa kiskonnantapaista työsyryjintää arvioidaan törkeänä kiskontana, voidaan katsoa kyseessä olevan jopa ihmiskauppa.⁷⁶ Suomen oikeuskäytäntöä seurattaessa herää huoli kiskonnantapaisen työsyryjinnän yleistymisestä, mikä vaikeuttaisi työperäisen ihmiskaupan tunnistamista ja saattaisi lopulta tehdä epäselväksi, mitä voidaan enää pitää ihmiskauppana.

⁷² Luoto ym. 2023, s. 10, 59.

⁷³ Luoto ym. 2023, s. 17.

⁷⁴ Vähemmistövaltuutettu 2010, s. 141.

⁷⁵ Jokinen – Ollus 2014, s. 12.

⁷⁶ Koivukari ym. 2022, s. 45–46.

Ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryjinnän välistä rajanvetoa on arvioitu oikeuskäytännössä esimerkiksi Turun hovioikeuden tuomiossa 12/1529, jossa oli kyse asianomistajan työskentelyssä vastaajien omistamassa ravintoloissa Suomessa.

Käräjäoikeudessa syyttäjä katsoi, että vastaajat olivat käyttäneet hyväksi asianomistajan riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa sekä erehdyttäneet tätä, saattaakseen hänet pakkotyöhön ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Ensisijaisesti syytteessä vaadittiin rangaistusta ihmiskaupasta, mutta vaihtoehtoisesti kiskonnantapaisesta työsyryjinnästä.

Asianomistajan työolosuhteet olivat raskaat; hän työskenteli 6–7 päivänä viikossa 8–12 tuntia päivässä ilman palkallista lomaa tai ennalta määrättyjä vapaapäiviä. Palkanmaksu oli merkittävästi alle työehtosopimuksen mukaisen tason. Lisäksi asianomistaja joutui tekemään kotitöitä vastaajien asunnolla. Asianomistajan kertomus osoitti käräjäoikeudessa, ettei hän ollut tietoinen työnantajan velvollisuuksista taikka omista oikeuksistaan. Vastaajat olivat asettaneet asianomistajan huomattavan epäedulliseen asemaan kansallisen alkuperän tai kansalaisuuden perusteella käyttämällä hyväkseen tämän taloudellista ahdinkoa sekä ymmärtämättömyyttä ja tietämättömyyttä. Tämä ilmeni muun muassa siinä, että asianomistajalle maksettiin huomattavasti pienempää palkkaa kuin työehtosopimus edellytti, eikä hänelle maksettu ylityökorvauksia. Myös työajat ylittivät sallitut rajat.

Käräjäoikeus tarkasteli syytettä ihmiskaupasta ja katsoi, ettei asianomistaja ollut niin turvattomassa asemassa ja riippuvaisessa tilanteessa, että se täyttäisi ihmiskaupan tunnusmerkistön. Näin ollen vastaajat syyllistyivät ihmiskaupan sijaan kiskonnantapaiseen työsyryjintään.⁷⁷ Hovioikeus kuitenkin lisäsi, että kyse oli Suomen työlainsäädännön vastaisista ehdoista, jotka osapuolet olivat yksimielisesti ja vapaaehtoisesti hyväksyneet.

Ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryjinnän välistä rajanvetoa on arvioitu myös thaimaalaisia marjanpoimijoita koskevassa Vaasan hovioikeuden ihmiskauppatuomiossa R18/482. Ratkaisussa hovioikeus hyväksyi käräjäoikeuden antamat keskeiset perustelut, joilla vastaaja tuomittiin ihmiskaupasta. Hovioikeus katsoi vastaajan syyllistyneen vain yhteen ihmiskaupparikokseen, vaikka asianomistajia tapauksessa oli kaiken kaikkiaan 26.

Asianomistajat olivat työskennelleet marjanpoiminnassa erittäin pitkiä päiviä ilman riittävää lepoa ja säännöllisiä vapaapäiviä. Heidän ansionsa käytettiin suoraan velkojen ja kulujen

⁷⁷ Luoto ym. 2023, s. 52. Useissa kohdissa Turun hovioikeuden tapauksessa 2013:8 (R12/1529), jossa ihmiskaupan tunnusmerkistön ei katsottu täyttyneen, olisi voinut täytyä törkeän kiskonnan tunnusmerkistö.

maksamiseen, minkä seurauksena marjanpoimijat eivät saaneet varsinaisia tuloja.

Käräjäoikeus totesi asianomistajien olleen taloudellisesti riippuvaisia työnantajastaan, eikä heillä ollut todellista mahdollisuutta lopettaa työskentelyä ja palata kotimaahansa ilman velkojen maksua. Asianomistajia oli lisäksi säännöllisesti muistutettu veloistaan ja kuluja vähennettiin tuloista ilman heidän suostumustaan. Majoitusleireistä poistuneita painostettiin palaamaan ja uhattiin viranomaisille ilmoittamisella. Käräjäoikeus katsoi, että asianomistajat erehdyttiin työskentelemään harhaanjohtavilla tiedoilla työoloista ja palkkauksesta.

3.2.4 Lainsäädännön kehittäminen työperäisen hyväksikäytön torjumiseksi

Rikosnimikkeen valinnalla on merkittäviä oikeudellisia seurauksia, sillä ne suojaavat erilaisia oikeushyviä. Työperäinen ihmiskauppa kohdistuu uhrin vapauteen ja kuuluu siten RL 25 lukuun, suojaten henkilökohtaista vapautta, koskemattomuutta ja turvallisuutta.⁷⁸

Kiskonnantapainen työsyryntä puolestaan sijoittuu RL 47 työrikoksia käsittelevään lukuun ja suojelee yhdenvertaisuutta. Tunnusmerkistö on laadittu heikommassa asemassa olevan osapuolen, työntekijän ja työnhakijan suojaksi.⁷⁹

Työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryntän oikeudellinen arviointi on haastavaa ja edellyttää tapauskohtaista harkintaa. Tunnusmerkistöjen päällekkäisyys ja rajanveto-ongelmat johtavat siihen, että ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymisen kynnyks on hyvin korkealla. Näin ollen työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryntän väliin jää hyväksikäyttötapauksia, joissa työntekijöiden hyväksikäyttö on vakavampaa kuin kiskonnantapaisessa työsyryntässä, mutta ei kuitenkaan täytä ihmiskaupan tunnusmerkistöä. Tämän vuoksi lainsäädäntöä olisi nähdäksemme kehitettävä niin, että väliin jäävät hyväksikäyttötapaukset saataisiin kattavammin kriminalisoitua, jolloin uhrien oikeusturva parantuisi. Yhtenä ratkaisuvaihtoehtona on ehdotettu törkeän kiskonnantapaisen soveltamista laajemmin työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryntän välillä.⁸⁰

Lainsäädäntöuudistuksissa on keskeistä arvioida erityisesti uudistusten vaikutuksia ihmiskaupan uhrien asemaan. Ihmiskaupan vastainen työ perustuu kansainväliseen ja EU-tasoiseen lainsäädäntöön, jonka tavoitteena on suojella erityisen haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä. Nykyinen lainsäädäntö takaa ihmiskaupan uhreille tärkeitä oikeuksia, kuten

⁷⁸ Luoto ym. 2023, s. 24.

⁷⁹ HE 151/2003 vp, s. 10.

⁸⁰ Luoto ym. 2023, s. 152.

rikosoikeudenkäyntilain (6889/1997, laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa) 2 luvun 1 a §:n mukaisen oikeuden maksuttomaan oikeusapuun rikosoikeudenkäynnissä.⁸¹ Sen sijaan muilla työperäisen hyväksikäytön uhreilla vastaavaa suojaa ei ole.⁸²

Ulkomaalaislain (301/2004) 52 a §:n mukaan ihmiskaupan uhrille voidaan myöntää tilapäinen oleskelulupa, mikäli sen katsotaan olevan tarpeen esitutkinnan tai tuomioistuinkäsittelyn vuoksi sekä uhri on valmis yhteistyöhön viranomaisten kanssa asian selvittämiseksi. Ehtona kuitenkin on, ettei uhrilla saa olla siteitä ihmiskaupasta epäiltyihin. Mikäli uhrin katsotaan olevan erityisen haavoittuvassa asemassa, oleskelulupa voidaan myöntää jatkuvaa riippumatta ehdoista. Lisäksi ulkomaalaislain 52 b §:ssä säädetään ihmiskaupan uhrin oikeudesta harkinta-aikaan, jonka perusteella ihmiskaupan uhrille voidaan myöntää erityinen harkinta-aika, minkä aikana ihmiskaupan uhri voi toipua kokemuksistaan irtautua hyväksikäyttäjiensä vaikutuspiiristä sekä tehdä päätöksen siitä, ryhtyykö hän yhteistyöhön viranomaisten kanssa.⁸³

On tärkeää huomioida, että kyseiset oikeudet kuuluvat nimenomaan ihmiskaupan uhreille, eivät muille työperäisen hyväksikäytön uhreille. Tämä rajoittaa auttamisjärjestelmän piiriin pääsemistä, sillä mikäli ihmiskaupan tunnusmerkit eivät täyty, uhri jää ilman suojaa. Tämä korostaa tarvetta tarkastella lainsäädäntöä laajemmin ja varmistaa, että kaikki työperäisen hyväksikäytön uhrin saavat tarvitsemansa oikeudellisen suojan ja tuen tarkoituksenmukaisesti.

Ruotsin rikoslain uudistus vuodelta 2018 tarjoaa vertailukohdan työperäisen hyväksikäytön kriminalisoinnin kehittämiseksi Suomessa. Uusi henkilön hyväksikäyttöä koskeva rikosnimike ”människoexploatering” säädettiin paikkaamaan ihmiskaupan ja lievempien hyväksikäyttömuotojen välistä aukkoa. Rikosnimikkeen tavoitteena oli kriminalisoida työperäinen hyväksikäyttö, joka ei täytä ihmiskaupan tunnusmerkistöä, kuten rekrytoinnin, kuljetuksen, majoituksen tai hyväksikäyttötarkoituksen vaatimuksia.⁸⁴

Ruotsin malli osoittaa, että uuden lievemmän rikosnimikkeen käyttöönotto voi periaatteessa mahdollistaa laajemman hyväksikäyttötapausten kriminalisoinnin. Samaan aikaan on kuitenkin vaarana, että ihmiskaupparikosten soveltamiskynnys nousee liian korkealle, jolloin

⁸¹ HE 271/2004 vp, s. 19–20 ja 36–37. Ihmiskauppaa voidaan pitää ROL 2 luvun 1 a §:n 3 kohdan mukaisena henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvana rikoksena.

⁸² Kts. KKO 2024:66. Korkein oikeus katsoi, ettei kiskonnantapainen työsyryntä, työsyryntä tai kiskonta ole oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n 3 kohdassa tarkoitettuja vapauteen kohdistuvia rikoksia.

⁸³ HE 32/2006 vp, s. 9.

⁸⁴ Pekkarinen ym. 2021, s. 95.

vakavimmatkin tapaukset käsitellään lievempinä rikoksina. Tämä riski on otettava huomioon myös Suomen lainsäädäntöä kehitettäessä.

Lainsäädännön uudistamisessa on tärkeää varmistaa, ettei uusi sääntely tahattomasti heikennä ihmiskaupan soveltamisalaa. Erityisesti on arvioitava, millaisia vaikutuksia rikoslain muutoksilla on uhrien oikeuksiin, auttamisjärjestelmään ja rikosprosessiin. Ruotsin oikeuskäytäntö osoittaa, että uuden lievemmän rikosnimikkeen käyttöönotto voi johtaa vakavimpien tapausten käsittelyyn lievempänä rikoksena, mikä heikentää uhrien oikeusturvaa. Tämän vuoksi olisi tärkeää harkita myös muita lainsäädäntömuutoksia, kuten ihmiskaupan ja työperäisen hyväksikäytön tunnusmerkistöjen selkeyttämistä. Tällöin ihmiskaupan uhreilla olisi mahdollisuus saada juuri oikealaista suojaa ja apua, sillä mikäli ihmiskauppa tunnustetaan väärin, ei uhri saa tarvitsemaansa.

Lisäksi pakkotyökäsitteen määrittely olisi merkityksellistä niin rajanvedon kuin ihmiskauppatunnusmerkistön soveltamisen kannalta. Käsitteen selventäminen tulisi edistämään työperäisen ihmiskauppatunnusmerkistön ja kiskonnantapaisen työsyrynnän tunnusmerkistön erottamista toisistaan. Pakkotyökäsitteen selkeyttämiseksi ei kuitenkaan ole suositeltu lainsäädäntömuutoksia, vaan asiantuntijat katsovat tehokkaampana keinona tulkintaohjeiden laatimisen.⁸⁵ Laatimisen yhteydessä on kuitenkin syytä arvioida, riittävätkö pelkät tulkintaohjeet oikeuskäytännön yhdenmukaistamiseen ja lainsoveltajien tueksi. Haasteena on myös se, millainen asema tulkintaohjeilla tulisi olemaan oikeudellisessa kontekstissa. Tästä syystä onkin esitetty, että pakkotyölle tulisi säätää ennemminkin lainsäädännöllinen määritelmä kuin tulkintaohje, jolloin pakkotyön tunnistaminen ja siihen puuttuminen olisi helpompaa.⁸⁶

Lainsäädäntömuutosten osalta on noussut esiin myös vaihtoehto, jossa pakkotyön määritelmä tulisi korvattavaksi toisella termillä, joka kuvastaisi paremmin kyseistä hyväksikäyttömuotoa. On kuitenkin todettu, että tällaisen termin löytäminen on hyvin haasteellista. Lisäksi ihmiskauppatyöryhmä on ehdottanut sitä, että pakkotyö tunnistettaisiin selkeämmin *ihmisarvoa loukkaavaksi olosuhteeksi*⁸⁷, mikä voisi osaltaan selkeyttää myös suostumuksen merkitystä työperäisessä ihmiskaupassa.

⁸⁵ Ihmiskauppatyöryhmän mietintö 63/2012, s. 73. Kts. myös Jokinen ym. 2011, s. 200.

⁸⁶ Ihmiskauppatyöryhmän mietintö 63/2012, s. 74.

⁸⁷ Ihmiskauppatyöryhmän mietintö 63/2012, s. 74–75.

4 Uhrin suostumuksen merkitys

4.1 Suostumus työperäisessä hyväksikäytössä

Ihmiskaupan rikostunnusmerkistö ei sisällä ilmaisua, josta suostumuksen merkitys olisi pääteltävissä. Lainsäätäjät on sen sijaan viitannut Palermon yleissopimuksen lisäpöytäkirjaan ja EU:n puitepöytäkirjaan, joiden mukaan ihmiskaupan uhrin suostumuksella ei ole oikeudellista merkitystä, kun se on saatu sellaisilla keinoilla kuin uhkaaminen, petos tai vallan väärinkäyttö.⁸⁸ Myöhemmässä ihmiskauppaa koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että pätevän suostumuksen edellytykset eivät voi ihmiskaupparikoksissa täytyä, koska rikoksen tunnusmerkistön mukaisuus edellyttää jo itsessään esimerkiksi erehdyttämistä tai turvattoman tilan hyväksikäyttöä.⁸⁹

Myöskään kiskonnantapaisessa työsyrynnässä uhrin suostumuksella ei ole merkitystä, jos teon katsotaan täyttävän rikoksen tunnusmerkistön. Kiskonnantapaisen työsyrynnän suojaamien oikeushyviin ei katsota kuuluvan sellaisiin, joista työntekijä voisi itse päättää. Sen sijaan omaan alipalkkaukseensa työntekijän on mahdollista suostua, eikä alipalkkausta itsessään ole toistaiseksi kriminalisoitu. Suomessa alipalkkaus huomioidaan rikosoikeudellisesti muiden tunnusmerkistöjen yhteydessä.⁹⁰ Alipalkkauksen kriminalisointi voisi puuttua merkittävällä tavalla sopimusvapautteen ja siksi on perusteltua, että sopimuspuolet saavat vapaasti päättää sopimuksensa ehdoista, jollaisena pidetään esimerkiksi palkan määrää. Sopimusvapauden vuoksi alipalkkauksen kriminalisoimiseksi olisi löydettävä vahvempia väitteitä ja periaatteita, sillä alipalkkaus ei kajoa vastaavanlaisiin oikeushyviin kuin ihmiskauppa tai kiskonnantapainen työsyryntä. Tietyn suuruinen palkka ei ole oikeushyvä eikä minimipalkkaa ole määritelty lailla.

Ihmiskaupan tai kiskonnantapaisen työsyrynnän tunnusmerkistön mukaisen teon ollessa käsillä, suostumuksella ei siis ole merkitystä. Nähdäksemme suostumuskytymys näissä rikoksissa on silti merkityksellinen.⁹¹ Arvioitaessa ihmiskaupan edellytysten täyttymistä, on olennaista kiinnittää huomiota suostumuksen taustalla oleviin tekijöihin ja annetun

⁸⁸ HE 34/2004 vp, s. 99.

⁸⁹ HE 104/2014 vp, s. 39.

⁹⁰ Luoto ym. 2023, s. 18.

⁹¹ Ihmiskauppatyöryhmän mietintö 63/2012, s. 14. Suostumukseen liittyvät oikeudelliset kysymykset ovat nostettu merkittäväksi aiheeksi, kun on pohdittu rajanvetoa työperäisen ihmiskaupan ja sen lähirikosten välillä. Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta pitää uhrin suostumuksen selkeyttämistä tärkeänä.

suostumuksen vaikutuksiin.⁹² Ihmiskaupan kaltaisessa toiminnassa kyse ei ole vain uhrin vapaaehtoisuudesta tai tahattomasta suostumuksesta. Lain soveltamisen kannalta haasteen luovat ne tekijät, jotka vaikuttavat uhrin näennäisen vapaaehtoisuuden taustalla. Tämä vapaaehtoiselta näyttävä toiminta luo puolestaan haasteita rikosnimikkeiden välille tehtävään rajanvetoon.

Suostumuskysymystä on lähestyttävä tarkastelemalla suostumukseen vaikuttavia ulkopuolisia seikkoja niin suostumuksen aikana kuin sen jälkeenkin.⁹³ Seikat tulee huomioida muuttuvina, sillä todellinen väärinkäyttötilanne voi ilmetä vasta myöhemmin. Voidaan katsoa, että oikeuskäytännössä merkitystä on annettu etenkin uhrin alkuperäiselle suostumukselle rekrytointivaiheessa, eikä täten suostumuksen kontekstia ole huomioitu kokonaisuutena.⁹⁴ Merkitystä on kuitenkin annettava ennen kaikkea ennakkoon annetun suostumuksen pätevyydelle myöhemmissä tosiasiallisissa olosuhteissa. Työvoiman hyväksikäytön uhrien näkökulmasta alkuperäinen suostumus työntekoon on epäolennainen. Sen sijaan merkitystä tulisi uhrien näkemyksen mukaan antaa työntekijöiden erehdyttämiselle, riippuvuudelle, turvattomuudelle sekä työntöön ja elintilan kontrolloinnille.⁹⁵

Kuten luvussa 2 on esitetty, suostumus ei ole rikosoikeudellisesti pätevä, jos se on saatu fyysisellä pakolla, uhkaamalla, kiristyksellä tai erehdyttämisellä. On kuitenkin huomattu, että etenkin ihmiskaupassa fyysistä väkivaltaa on monin paikoin korvattu hienovaraisemmilla hallinnan muodoilla.⁹⁶ Tämän vuoksi on syytä pohtia, kuinka esimerkiksi valta-asetelmat tai uhrin turvaton tila vaikuttavat henkilön vapaaehtoiseen tahdonmuodostukseen tällaisissa olosuhteissa.

4.2 Suostumukseen vaikuttavat tekijät

4.2.1 Epäasiallinen vaikuttaminen

Lain esitöissä epäasiallisella vaikuttamisella on viitattu ihmiskauppatunnusmerkistön keinoihin, joita ovat riippuvaisen aseman hyväksikäyttö, turvaton tila ja erehdyttäminen.⁹⁷ Rikoslain uudistuksen yhteydessä myös painostaminen lisättiin epäasiallisen vaikuttamisen

⁹² Roth 2010, s. 267.

⁹³ Roth 2010, s. 271. Suostumuksen pätevyyteen liittyy esimerkiksi työntekijän oikeus peruuttaa tekemänsä sopimus ja oikeuteen valita vapaasti työpaikkansa. Aina tämä oikeus ei kuitenkaan tosiasiallisesti toteudu.

⁹⁴ Roth 2010, s. 267. Ks. myös vähemmistövaltuutettu 2010, s. 125.

⁹⁵ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 34.

⁹⁶ Roth 2010, s. 275.

⁹⁷ HE 103/2014 vp, s. 38.

keinoksi. Hyvin samanlaiset keinot on lueteltu kiskonnantapaisen työsyryjinnän rikosnimikkeeseen tunnusmerkistössä.⁹⁸ Tunnusmerkistöjen hyväksikäyttökeinojen samankaltaisuus luo haasteita työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryjinnän tunnistamiseen ja niiden väliseen rajanvetoon. Rajanvedon tarkastelemiseksi keskitymme hyväksikäyttökeinojen päällekkäisyyksiin emmekä käsittele painostamista tai erehdyttämistä. Lisäksi suostumuksen merkitystä tarkasteltaessa on kiinnitettävä huomiota niihin olosuhteisiin, joissa yksilö voidaan katsoa kykeneväiseksi tahdonmuodostukseen ja oman tahdon mukaiseen toimimiseen.⁹⁹ Nähdäksemme kyse on sellaisten olosuhteiden määrittämisestä, missä yksilö voi tehdä merkityksellisiä valintoja. Olosuhteet vaikuttavat yksilön kykyyn ja mahdollisuuteen toimia haluamallaan tavalla. On siis arvioitava myös määräysvaltaan ottamisen vaikutuksia suhteessa yksilön vapaaseen tahdonmuodostukseen.

Riippuvaisella asemalla viitataan rikoksenteijän ja uhrin väliseen suhteeseen. Uhrin riippuvainen asema suhteessa rikoksenteijään voi johtua esimerkiksi sukulaisuus- tai velkasuhteesta.¹⁰⁰ Velkasuhde voi muodostua jo hyvin varhaisessa vaiheessa rikoksenteijän ja uhrin välille, jos uhrilta vaaditaan jo ennen työn aloittamista suorituksia hänen saattamiseksi työskentelymaahan.¹⁰¹ Velkasuhde voi muodostua myös kiitollisuudentelasta. Tätä velan syntytapaa ei tule vähätellä arvioitaessa uhrin ja rikoksenteijän välistä suhdetta. Nähdäksemme kulttuurilliset erot esimerkiksi velvollisuudentunteesta vaikuttavat merkittävästi työperäisen hyväksikäytön uhrin tahdonmuodostukseen. Pohjimmiltaan riippuvaisessa asemassa on kyse vallan väärinkäytöstä, joka muodostaa riippuvuussuhteen tekijän ja uhrin välille. Riippuvuussuhteen vuoksi uhrin tosiasialliset mahdollisuudet suojautua hyväksikäytöltä ja irtaantua hyväksikäytöstä heikkenevät.¹⁰² Heikentynyt mahdollisuus irtaantua tilanteesta voi puolestaan johtaa siihen, että uhrin tilanne tulkitaan vapaaehtoisuudeksi. Tosiasiassa taustalla voi olla tilanne, josta uhri ei voi irtaantua.

⁹⁸ HE 103/2014 vp, s. 13. Hallituksen esityksessä tunnustetaan tunnusmerkistöjen samankaltaisuus. Ihmiskauppatunnusmerkistön hyväksikäyttökeinojen osalta riippuvaisen aseman ja turvattoman tila voidaan katsoa vastaavan kiskonnantapaisen työsyryjinnän tunnusmerkistön riippuvaista asemaa ja taloudellista tai muuta ahdinkoa.

⁹⁹ Koivukari ym. 2022, s. 72.

¹⁰⁰ HE 103/2014 vp, s. 6. Kts. myös Roth 2010, s. 274. Velkaantuminen nähdään yhdeksi tärkeimmäksi ihmiskaupan piirteeksi.

¹⁰¹ Vähemmistövaltuutettu 2010, s. 135.

¹⁰² Willman-Koistinen – Sahramäki – Kankaanranta 2024, s. 28.

Riippuvaisessa asemassa on kyse valtasuhteen väärinkäytöstä, kun taas uhrin turvaton tila viittaa uhrin haavoittuvaan asemaan, jota rikoksenteijä käyttää hyväkseen.¹⁰³ Turvaton tila liittyy uhuriin itseensä, kuten henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Ominaisuuksilla viitataan lain esitöissä esimerkiksi uhrin taloudelliseen tilanteeseen, nuoreen ikään ja mahdollisiin sairauksiin tai uhrin aiempiin kokemuksiin. Voidaan katsoa, että turvaton tila käsittää myös kouluttautumattomuuden ja ymmärtämättömyyden. Tällä viittaamme ennen kaikkea uhrin kielitaidottomuuteen, mutta myös kulttuurilliset seikat vaikuttavat uhrin ymmärryksen tasoon.¹⁰⁴ Myös hallitus korostaa esityksessään, että ulkomaalainen uhri ei välttämättä tunnista olevansa hyväksikäytön kohteena, mikä johtuu osittain kulttuurieroista.¹⁰⁵ Kyse on tällöin nähdäksemme siitä, että uhri antaa tahattomattaan suostumuksensa työoloille ja -ehdoille henkilökohtaisten ominaisuuksiensa tai olosuhteiden vuoksi.

Lain esitöissä ihmiskauppatunnusmerkistön turvatonta tilaa on verrattu kiskonnantapaisen työsyryjinnän tunnusmerkistössä mainittuun taloudelliseen ja muuhun ahdinkoon. Muu ahdinko voi syntyä esimerkiksi sairauden vuoksi¹⁰⁶, mikä on myös yksi turvattoman tilan piirteistä. Lisäksi turvattomaan tilaan liittyvät uhrin ymmärtämättömyys sekä ajattelemattomuus on määritelty kiskonnantapaisen työsyryjinnän hyväksikäyttökeinoiksi. Hallitus on esityksessään avannut näitä viimeksi mainittuja kiskonnantapaisen työsyryjinnän hyväksikäyttökeinoja. Ymmärtämättömyydellä viitataan Suomen työlainsäädäntöä koskevaan tietämättömyyteen sekä työntekijän kielitaidottomuuteen. Ajattelemattomuus puolestaan vastaa turvattomaan tilaan liittyviä kulttuurillisia seikkoja.¹⁰⁷ Yhtäläisyys ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryjinnän hyväksikäyttökeinoissa onkin huomattava.

Määräysvaltaan ottaminen on ihmiskauppatunnusmerkistön tekotapa. Sen lisäksi, että määräysvaltaan ottamisessa on psyykkisen kontrollin elementti, sen katsotaan syntyvän ihmiskauppatunnusmerkistön keinoja käyttämällä. Uhrille ei näiden keinojen vuoksi katsota jäävän muuta vaihtoehtoa kuin alistua toimintaan.¹⁰⁸ Tällaisessa tilanteessa on kiinnitettävä

¹⁰³ HE 103/2014 vp, s. 7. Kts. myös Roth 2010, s. 279. Uhri voi olla niin huonossa henkisessä tilassa olosuhteiden vuoksi, että hän ei kykene itsenäisiin ja rationaalisiin ratkaisuihin, vaikka hänellä muutoin voidaan katsoa olevan siihen tarvittava tietotaito.

¹⁰⁴ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 162–164. Kts. myös vähemmistövaltuutettu 2010, s. 132. Uhrin suostumukselle työskennellä tietyissä oloissa tai tietyillä ehdoilla ei tulisi antaa merkitystä. Uhrin tyytyväisyyteen työoloista ja -ehdoista vaikuttavat kulttuurilliset seikat.

¹⁰⁵ HE 103/2014 vp, s. 36.

¹⁰⁶ HE 103/2014 vp, s. 13.

¹⁰⁷ HE 103/2014 vp, s. 13.

¹⁰⁸ HE 103/2014 vp, s. 51. Ks. myös Roth 2010, s. 273. Rikoksenteijän käyttämä psykologinen manipulointi saa uhrin luulemaan, ettei hänellä ole muita vaihtoehtoja kuin alistua hyväksikäytölle.

huomiota uhrin tosiasiallisiin vaikutusmahdollisuuksiin. Hallitus nostaa esityksessään määräysvaltaan ottamisen elementeiksi etenkin uhrin vapaa-ajan, liikkumisen ja sosiaalisten suhteiden rajoittamisen. On siis huomattava, että ratkaisevaa ei ole vapauden menettäminen vaan se, menettääkö uhri mahdollisuutensa toimia haluamallaan tavalla. Näillä pakko-oloilla, jotka syntyvät keinojen käyttämisestä, pyritään rajoittamaan uhrin mahdollisuuksia tehdä aitoja valintoja.¹⁰⁹ Uhrin kohtaama psykologinen manipulointi tekee sen havaitsemisesta huomattavasti vaikeampaa kuin esimerkiksi selvän fyysisen väkivallan. Tämä luo haasteita puolestaan näyttöä koskevaan arviointiin, ja siitä muodostuu suurempi ongelma yhteiskunnallisesti, mikäli ihmiskaupan uhri tunnustetaan vain äärimmäisissä tapauksissa.

Voidaan huomata, että rikoksenteijät käyttävät etenkin psyykkisiä keinoja työperäisen hyväksikäytön taustalla, mikä vaikuttaa uhrin tosiasiallisiin vaikutusmahdollisuuksiin. Epäselvät hyväksikäytön keinot ovat nähdäksemme turvallisempia keinoja rikoksenteijälle tuomittavuuden kannalta. Suostumuskysymyksen ongelmaksi muodostuu se, jos yksilön näennäinen vapaaehtoisuus tulkitaan todelliseksi vapaaehtoisuudeksi huomioimatta kontekstia.¹¹⁰ Työperäiseen hyväksikäyttöön liittyvä suostumus tulisi ymmärtää asiayhteyteen ja olosuhteisiin perustuvana eikä niinkään uhrin valintaan ja vapaaehtoisuuteen. Pakottaville olosuhteille on annettava suurempi merkitys kuin uhrin alkuperäiselle suostumukselle.¹¹¹ Suostumusopillisesti suostumuksen antajalla tulee olla mahdollisuus peruuttaa suostumuksensa, mikä ei kuitenkaan rikoksenteijän keinojen vuoksi aina toteudu. Tällöin suostumuksesta tulee pätemätön, joten alkuperäisen suostumuksen sijaan huomio on kiinnitettävä tosiasiallisiin olosuhteisiin, joissa uhri tekee valintoja.

4.2.2 Haavoittuvainen asema

Työperäisen hyväksikäytön uhrin kuuluvat usein sellaiseen yhteiskunnan ryhmään, jotka nähdään olevan haavoittuvassa asemassa. Haavoittuvaisen aseman käsitettä on tulkittu monissa kansainvälisissä asiakirjoissa¹¹² ja siihen liittyvistä olosuhteista on annettu tulkintaohjeita. Kansallisessa lainsäädännössä haavoittuvaisen aseman käsite on korvattu

¹⁰⁹ Roth 2010, s. 275.

¹¹⁰ Vähemmistövaltuutettu 2010, s. 108. Kansallinen ihmiskaupparaportointi tukee ajatusta olosuhteiden laajemmasta tarkastelusta, kun puhutaan uhrin vapaaehtoisuudesta tai suostumuksesta.

¹¹¹ Roth 2010, s. 274.

¹¹² Bergelson 2019, s. 200.

käsitteillä riippuvainen asema ja turvaton tila.¹¹³ Kansainvälisesti määritellyt olosuhteet eivät poikkeakaan kansallisessa lainvalmistelussa määritellyistä olosuhteista. Haavoittuvainen asema voi ilmetä esimerkiksi nuoren iän, sukupuolen tai maahanmuuttostatuksen perusteella.

Työperäisen hyväksikäytön kriminalisoinnin tarkoituksena on suojella nimenomaan näitä yhteiskunnan jäseniä, jotka ovat haavoittuvuutensa vuoksi alttiita hyväksikäytölle. Kyse ei kuitenkaan nähdäksemme ole heidän oikeuksiensa rajoittamisesta. Tätä tosiseikkaa ei voida kuitenkaan kieltää, etteikö esimerkiksi ihmiskaupan kriminalisointi vaikuttaisi myös yksilön itsemääräämisoikeuteen. Tämä näkyy esimerkiksi tapauksissa, joissa haavoittuvassa asemassa oleva yksilö on antanut suostumuksensa tarkoituksella huonoihin työoloihin vastineeksi paremmasta tulevaisuudesta. Yksilön itsemääräämisoikeuden rajoittaminen tällaisessa tilanteessa on katsottu hyväksyttäväksi, sillä ihmiskaupan kriminalisoinnin taustalla on laajemminkin yhteiskunnan intressit. On kuitenkin tärkeää tiedostaa, että esimerkiksi maahanmuuttostatus ei automaattisesti muodosta haavoittuvaista asemaa. Tästä syystä maahanmuuttajien valinnanvapautta ja itsemääräisoikeutta ei tulisi rajoittaa ilman riittävää näyttöä sen tarpeellisuudesta. Kyse voi nimittäin olla myös tietoisesta itsemääräämisoikeuden hyödyntämisestä osana paremman elämän tavoittelua.¹¹⁴ Yksilöltä ei voida viedä itsemääräämisoikeutta pelkästään sen takia, että hän tekee itseään koskevia haitallisia tai riskialttiita valintoja.

Rikoksenteijät hyväksikäyttävät usein haavoittuvassa asemassa olevaa yksilöä saadakseen itselleen hyötyä. Kuten yllä käsitellyt rikoksenteijän hienovaraisemmat kontrollikeinot, myös haavoittuvan aseman hyväksikäytön käsite on epämääräinen. Käsitettä on syytä tutkia tarkemmin, sillä haavoittuvan aseman hyväksi käyttäminen on yksi rangaistavista työperäisen hyväksikäytön keinoista niin kansallisessa kuin kansainvälisessä lainsäädännössä.¹¹⁵

Haavoittuvan aseman hyväksikäytön on katsottu viittaavan mihin tahansa tilanteeseen, jossa uhrilla ei ole muita todellisia vaihtoehtoja kuin alistua väärinkäytölle.¹¹⁶ Tästä määritelmästä voidaan päätellä kaksi asiaa. Ensinnäkin on katsottava, että kyse on tilanteesta, jossa uhri ei voi muodostaa vapaasti tahtoaan eikä täten suostumusta ole pidettävä pätevänä. Toiseksi voidaan huomata, että väärinkäytön käsite jää avonaiseksi. Väärinkäytön käsitettä voidaan

¹¹³ HE 34/2004 vp, s. 93. Riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksi käyttäminen vastaavat Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjassa mainittua haavoittuvan aseman hyödyntämistä ja EU:n puitepäätöksessä mainittua heikossa asemassa olevan hyväksikäyttöä.

¹¹⁴ Bergelson 2019, s. 207.

¹¹⁵ HE 34/2004 vp, s. 93.

¹¹⁶ UNODC 2000, kohta 63.

pitää synonyyminä hyväksikäytölle. Toisen henkilön hyväksi käyttäminen puolestaan tarkoittaa tämän henkilön hyödyntämistä väärin tarkoituksin omien tavoitteiden saavuttamiseksi.

4.2.3 Hyväksikäyttö

Toisen henkilön hyväksikäyttö ilmenee erilaisin fyysisin ja psyykkisin keinoin, minkä osalta psyykkiset keinot ovat erityisen tärkeitä tunnistaa osana työperäistä hyväksikäyttöä. Nämä keinot ovat yllä käsitellyt tunnusmerkistöissä kriminalisoidut hyväksikäytön keinot.

Hyväksikäyttö eroaa henkilön muusta käyttämisestä sen luonteen takia. Hyväksikäyttöön liittyy juuri väärät tarkoitukset eli rikosentekijän hyväksikäyttötarkoitus.

Hyväksikäyttöä itsessään ei ole määritelty kansallisessa tai kansainvälisessä sääntelyssä muutoin kuin erilaisilla hyväksikäytön muodoilla, jollaisena esimerkiksi ihmiskaupan tunnusmerkistössä kriminalisoitua pakkotyötä pidetään. Hyväksikäytön taustalla on usein epätasapaino uhrin ja rikosentekijän välillä. Uhrin alistuminen hyväksikäytettäväksi syntyy esimerkiksi toivosta parempaan elämään tai taloudellisen tilanteen vuoksi. On kuitenkin huomattava, että kyse on tällöin tilanteesta, jossa uhrin vaihtoehdot ovat rajalliset ja johon hän tyytyy eikä niinkään aidosta tahdonmuodostuksesta.¹¹⁷ Tällaista ei ole pidettävä pätevästä syynä hyväksyä toisen henkilön hyväksikäyttöä, sillä taustalla on uhrin huonot olosuhteet ja toisaalta rikosentekijän väärät tarkoitukset. Uhrin käsillä olevan tilanteen voidaan katsoa merkittävästi heikentävän uhrin aitoa vapaata tahdonmuodostusta ja toisaalta myös päätöksenteon rationaalisuutta.

On perusteltua, että uhrin suostumukselle ei anneta merkitystä ihmiskaupan tai kiskonnantapaisen työsyrynnän kaltaisissa rikoksissa. Mikäli uhrin suostumukselle annettaisiin tunnusmerkistön poistava vaikutus, sivuttaisi se kaikki ne painavat syyt miksi tällaiset rikokset on haluttu kriminalisoida. Kriminalisoinnin ydin ei ole siinä mitä laissa sanotaan, vaan niissä syissä miksi jokin teko on kriminalisoitu ja niissä vääryyksissä, joita tapahtuisi ilman kriminalisointia. Moraalista vääryyttä ei ole pidettävä perusteena rikoslainsäädännölle¹¹⁸, mutta sen sijaan ihmisarvon loukkaaminen rikkoo perusoikeuksia, mikä tekee tietynlaiset teot kriminalisoitavaksi ja tuomittavaksi. Esimerkiksi ihmiskaupan vastainen yleissopimus ja sitä koskeva raportti määrittävät ihmiskaupan rikkovan niitä arvoja,

¹¹⁷ Bergelson 2019, s. 203.

¹¹⁸ Bergelson 2019, s. 209.

joille Euroopan neuvosto perustuu. Lisäksi raporttiin on kirjattu, että toisen haavoittuvaista asemaa hyväksikäyttävä henkilö rikkoo räikeästi ihmisoikeuksia sekä loukkaa ihmisarvoa, joista kukaan ei voi pätevästi luopua.¹¹⁹ Haavoittuvainen asema ja hyväksikäyttö näyttävät olevan työperäisen hyväksikäytön ydin piirteitä, jotka pohjautuvat tarpeesta suojella ihmisarvoa.

Ihmisarvosta puhuttaessa kyse on koko yhteiskunnan huolen aiheesta, minkä vuoksi sitä tulee suojella rikosoikeudellisin keinoin. Toisaalta on tärkeää ymmärtää ihmisarvon käsitteen merkitys, jotta sitä ei käytetä perusteettomasti rajoittamaan muita perusoikeuksia.

Yhteiskunnan kohtaaman uhan tulee siis olla riittävän vakava, jotta yksilön vapautteen kohdistuvaa toimenpidettä voidaan pitää oikeutettuna. Kuten aiemmin esitetty, yksilön itsemääräämisoikeus voi väistyä muiden painavien arvojen tieltä, kun kyseessä on koko yhteiskuntaa uhkaava asia. Ymmärtääksemme tämä on myös keskeinen syy, miksi uhrin suostumukselle ei tule antaa merkitystä ihmiskaupan tai kiskonnantapaisen työsyrynnän kaltaisessa tilanteessa.

4.3 Suostumuksen merkitys pakkotyötilanteessa

Rajanveto-ongelmat ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyrynnän välillä liittyvät etenkin hyväksikäyttökeinojen päällekkäisyyteen, mutta myös pakkotyön käsitteeseen.¹²⁰

Ihmiskauppatunnusmerkistössä pakkotyöllä viitataan hyväksikäyttötarkoitukseen, mikä eroaa selvästi kiskonnantapaisen työsyrynnän tarkoituksesta. Tästä eroavaisuudesta huolimatta pakkotyökäsitteen epäselvyys näkyy oikeuskäytännössä. Ihmiskaupan lähirikoksista annetaan huomattavan paljon enemmän tuomioita ja uhreja tunnistetaan moninkertaisesti enemmän kuin ihmiskaupan uhreja.¹²¹ Tästä ei voida päätellä, etteikö ihmiskaupanuhreja olisi, vaan pikemminkin ihmiskaupan tunnusmerkistön tulkinta ja soveltaminen ovat osoittautuneet haasteellisiksi. Tällaiseksi muodostunut tilanne Suomen oikeuskäytännössä voi puolestaan olla laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallista. Mikäli rajanveto ihmiskaupan ja sen lähirikosten välillä on epäselvää, merkitsee se sitä, että oikeudenkäytön ennakoitavuudesta tulee haasteellista.

¹¹⁹ Ihmiskaupan vastainen yleissopimus ja sitä koskeva raportti 2005, kohta 10 ja 83.

¹²⁰ Vähemmistövaltuutettu 2010, s. 141. Kts. myös Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 167–168.

¹²¹ Vähemmistövaltuutettu 2010, s. 101.

Pakkotyön määritelmä sisältää ilmaisun ”ei ole vapaaehtoisesti tarjoutunut”. Voidaan siis katsoa puhuttavan suostumuksen puutteesta, minkä määrittelemiseksi ILO on laatinut pakkotyön indikaattorit.¹²² Tämän kaltaisella uhrin tahattomalla suostumuksella on merkitystä ihmiskauppatunnusmerkistön jokaisessa osatekijässä, kun pohditaan tunnusmerkistön täyttymistä.¹²³ Tässä tapauksessa tarkastelussa on pakkotyön täytyminen osana ihmiskauppatunnusmerkistöä. Uhrin tahaton suostumus voi johtaa vinoutuneeseen tuomioon, jos uhrin katsotaan suostuneen toimintaan prosessin jossakin kohdassa.¹²⁴ Näin on tapahtunut etenkin pakkotyön käsitettä tulkittaessa.

Käräjäoikeus antoi tuomiossaan 04.04.2014, R 13/1393 uhrin alkuperäiselle suostumukselle työntekoon niin suuren painoarvon, että se sivuutti tapauksessa ilmenneet pakkotyöhön viittaavat olosuhteet. Toisin kuin käräjäoikeus, hovioikeus hyödynsi samaa tapausta koskevassa tuomiossaan 07.05.2015, R 14/630 ILO:n pakkotyön osoittimia ja kiinnitti huomiota uhrin tosiasiallisiin olosuhteisiin tämän vapaaehtoisuuden rinnalla. Tuomioistuimet päätyivät eri lopputuloksiin, hovioikeus tuomitsi vastaajat pakkotyöstä ja siten ihmiskaupasta. Voidaan huomata, että suostumuksen oikeudellisen merkityksen tulkinnalla on suuri merkitys tuomion kannalta. Toisaalta tapauksessa korostuu myös pakkotyökäsitteen vaikeaselkoisuus. Tuomioistuimet ovat tässä tapauksessa käyttäneet lain soveltajille annettuja työkaluja eri tavalla, mikä osaltaan osoittaa pakkotyötä koskevan arvioinnin ja toisaalta myös oikeuskäytännön epä johdonmukaisuutta.

Pakkotyön käsitteen tulkinta ja siihen välittömästi liittyvä uhrin suostumukselle annettava merkitys ovat osoittautuneet haasteellisiksi myös kansainvälisissä tuomioistuimissa. Ongelma ei siis ole vain kansallinen. Pakkotyönkielto sisältyy Euroopan ihmisoikeussopimuksen neljänteen artiklaan, mutta pakkotyötä ei ole määritelty missään Euroopan neuvoston valmisteluasiakirjoissa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin turvautuu myös ILO:n pakkotyön määritelmään arvioidessa pakkotyön täyttymistä. Määritelmään liittyvää uhrin suostumusta on arvioitu esimerkiksi EIT:n tapauksessa *Siliadin v. Ranska* 73316/01, 26.7.2005. Tapauksessa katsottiin uhrin vapaaehtoisuuden puuttuvan, sillä uhri teki töitä palkatta vastineeksi laillisesta maahanmuuttostatuksesta, mikä itsessään jo kielii velkaorjuudesta. Lisäksi hänen passinsa oli

¹²² ILO 2005 s. 19–21.

¹²³ Koivukari ym. 2022, s. 90–91.

¹²⁴ Ihmiskauppaa on perusteltua pitää prosessina eikä yksittäisenä tekona sen tunnusmerkistön moniulotteisuuden vuoksi. Ihmiskaupan tunnusmerkistö vaatii täytyäkseen kaikkien sen osatekijöiden täyttymistä, mikä tekee ihmiskaupasta ennemminkin prosessin. Prosessia on puolestaan pidettävä luonteeltaan pidempi aikaisena tapahtumana, missä tilanteet ja olosuhteet muuttuvat.

otettu vastaajien haltuun, uhrin työpäivät olivat kohtuuttoman pitkiä eikä hänelle myönnetty vapaapäiviä. Tapauksen aiempi käsittely osoittaa, että kansalliset tuomioistuimet olivat arvioineet pakkotyön täyttymistä eri tavalla, kiinnittäen huomiota uhrin hiljaiseen hyväksymiseen. Pakkotyön käsite ja sen suhde suostumuksen oikeudelliseen arviointiin ei ole vain kansallinen ongelma vaan se näyttää olevan yhteinen kansainvälinen ongelma.

Suostumuksen oikeudelliseen merkitykseen liittyvä ongelmallisuus on tunnistettu kansallisesti ja kansainvälisesti. UNODC on määritellyt suostumuksen käsitteen ongelmalliseksi ja ratkaisemattomaksi aiheeksi ihmiskaupan alalla, mikä aiheuttaa haasteita ja tulkinnallisia eroavaisuuksia.¹²⁵ Suostumuksen oikeudellinen merkitys on haastava aihe, mutta koska uhrin tahaton suostumus voi vaikuttaa ratkaisevasti lopputulokseen, olisi merkityksestä syytä harkita tarkempaa linjausta. Oikeudenkäytön johdonmukaistamiseksi oikeustieteessä voitaisiin kehittää tulkintaohje, joka ohjaisi tuomioistuimia tietynlaiseen toimintatapaan, kun tapauksessa on minkäänlaisia viitteitä uhrin suostumuksesta tai näennäisestä vapaaehtoisuudesta. Tuomioistuin voisi hyödyntää ratkaisutoiminnassaan tätä tulkintaohjetta sallittuna oikeuslähteenä. Tällainen tulkintaohje toimisi suunnannäyttäjänä ja ohjaisi tuomioistuinta ottamaan entistä paremmin huomioon kaikki vapaaehtoisuuteen tai suostumukseen mahdollisesti vaikuttavat seikat.

¹²⁵ UNODC 2014, s. 34.

5 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimuksemme tarkoituksena on ollut hahmottaa työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryjinnän välistä rajanvetoa sekä suostumuksen merkitystä näiden rikostunnusmerkistöjen täyttymisessä. Rajanveto on erityisen hankalaa, kun hyväksikäyttö sijoittuu vakavuudeltaan kahden rikosnimikkeen väliin ja teon tunnusmerkit ovat osittain päällekkäisiä. Tarkastelun kannalta ongelmalliseksi on osoittautunut se, että myös kotimaisessa oikeuskäytännössä tunnusmerkistöjen arviointi on jokseenkin epä johdonmukaista eikä työperäisen hyväksikäytön eri muotojen välisestä rajanvedosta vallitse yksimielisyyttä. Erityisesti pakkotyön käsitteen tulkinnanvaraisuus on vaikeuttanut ihmiskaupan tunnistamista ja rikosnimikkeen määrittelyä. Rajanvedolla on tärkeä merkitys myös tekijän rikosvastuun toteutumisen kannalta, vaikka tässä tutkimuksessa rikoksen määräytymiseen ei syvennytty enempää.

Yleiset rikosoikeudelliset periaatteet antavat vahvat teoreettiset lähtökohdat sille, kuinka suostumusta voidaan tai voitaisiin työperäisen hyväksikäytön kontekstissa arvioida. Ihmiskaupparikoksissa linja on säilynyt lähes muuttumattomana, eikä suostumukselle ole haluttu antaa merkitystä ennen tekoa, sen aikana tai sen jälkeen. Tämä lähtökohta ihmiskaupparikoksissa korostaa nähdäksemme ennen kaikkea sitä, että ihmiskaupassa on kyse niin vakavasta teon kohteen oikeushyvien loukkauksesta, ettei siihen lähtökohtaisesti ole mahdollista antaa suostumusta missään teon vaiheessa. Vakiintuneesta rikosoikeudellisesta suostumuskäytännöstä poiketen, ihmiskaupparikosten kohdalla suostumus ei siten toimi oikeuttamisperusteena eikä voi poistaa rikoksen tunnusmerkistön mukaisuutta. Vastaavasti kiskonnantapaisessa työsyryjinnässä on katsottu olevan kyse sellaisista kollektiivisista oikeushyvistä, kuten heikomman osapuolen suojasta ja yhdenvertaisuudesta, ettei niidenkään loukkaukseen ole yksilön mahdollista antaa suostumustaan. On siis huomattavissa, että jotkin oikeushyvät saavat toistaan painavamman suojan, jolloin esimerkiksi yksilön itsemääräämisoikeuden täytyy väistyä tieltä.

Kiskonnantapainen työsyryjintä on oikeuskäytännössä muodostunut todennäköiseksi vaihtoehdoksi ihmiskauppatunnusmerkistön soveltamiselle. Oikeustila on tältä osin huolestuttava, sillä näiden tunnusmerkistöjen väliin jää tapauksia, joissa hyväksikäytön uhrin eivät saa oikeutta rikoksen todellisen vakavuuden mukaisesti. Tähän rajapintaan tulisi mielestämme kehittää ratkaisu, jonka avulla väliin putoavat tapaukset voidaan tunnistaa ja sovellettava rikostunnusmerkistö valita tehokkaammin hyväksikäytön astetta vastaavasti.

Arvioinnissa on kuitenkin tärkeää varmistaa, ettei uusi sääntely heikennä ihmiskaupan uhreille turvattuja oikeuksia. Lisäksi on myös olennaista huomioida, että nykyiset sovellettavat rikosnimikkeet suojelevat hyvin erilaisia oikeushyviä, eivätkä siksi ole oikeudenmukaisella tavalla vaihtoehtoisia toisilleen.

Mahdollisena ratkaisuna voitaisiin pitää uuden rikosnimikkeen, kuten *kiskonta työelämässä* tai *hyväksikäyttö työelämässä*, säätäminen kattamaan ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyrynnän väliin jäävät rikokset. Kyseessä olisi rikosnimike, joka kriminalisoisi työelämässä tapahtuvat hyväksikäytön tilanteet, joissa työnantaja käyttää hyväkseen työntekijän haavoittuvaa asemaa, riippuvuutta tai erityistä tilannetta kohtuuttomien ja ihmisarvoa loukkaavien ehtojen asettamiseen – ilman, että teko täyttää ihmiskaupan tai kiskonnantapaisen työsyrynnän tunnusmerkistöä. Ehdotetussa rikosnimikkeessä ei esimerkiksi vaadittaisi syrjinnän ulottuvuutta toisin kuin kiskonnantapaisessa työsyrynnässä. Tällainen sääntely täyttäisi lainsäädännöllisen aukon ja kohdistuisi erityisesti tilanteisiin, joissa työnantaja tietoisesti hyötyy työntekijän asemasta, esimerkiksi maksamalla huomattavasti alle työehtosopimusten minimipalkkojen ja asettamalla epäinhimillisiä työaikoja.

On kuitenkin tärkeää pohtia huolellisesti, mihin uusi rikosnimike rikoslaisissa sijoitetaan, sillä tällä on merkittävä vaikutus siihen, minkä oikeushyvien suojaamiseen kriminalisointi ensisijaisesti kohdistuu. Työelämän hyväksikäytön kriminalisoinnin taustalla vaikuttavat useat oikeushyvät, erityisesti työntekijän ihmisarvon, vapauden ja yhdenvertaisuuden suojeleminen. Rikosnimikkeen sijoittaminen oikeaan lukuun varmistaa sen, että suojelemme juuri niitä oikeushyviä, jotka liittyvät asianmukaisella tavalla rikoksen luonteeseen. Mikäli rikosnimike sijoitetaan työrikoksia käsittelevään 47 lukuun, ei tämä riittävästi huomioi työntekijän ihmisarvon ja vapaan tahdon suojelemista. Sen sijaan rikosnimike voisi paremmin sijoittua esimerkiksi rikoslain 25 lukuun ihmiskaupan rinnalle, jossa käsitellään vapauten kohdistuvia rikoksia.

Uuden rikosnimikkeen keskeisenä hyötynä olisi nykyisen lainsäädännön täydentäminen ja sellaisten työelämän hyväksikäytön tilanteiden kriminalisointi, jotka muutoin jäisivät ilman rikosoikeudellisia seuraamuksia. Tällainen rikosnimike helpottaisi tunnistamaan ja torjumaan työperäistä hyväksikäyttöä. Samalla rikosnimike voisi vähentää epäjohdonmukaisuuksia soveltamiskäytännössä. Riskinä voidaan kuitenkin nähdä päällekkäisyys olemassa olevien rikosten kanssa sekä se, että vakavimmat hyväksikäyttötapaukset saatettaisiin käsitellä

lievempinä, mikä heikentäisi uhrin oikeusturvaa. Lisäksi rikosnimikkeen suhde pakkotyöhön ja suostumuksen arviointiin vaatisi huolellista määrittelyä.

Myös pakkotyön selkeämpi määrittely olisi tärkeää niin rajanvetotilanteiden kuin ihmiskauppatunnusmerkistön soveltamisen kannalta. Ilman tarkkarajaista määritelmää lainsoveltajien on haastavaa erottaa pakkotyöhön liittyviä rikoksia muista työperäisistä hyväksikäyttötilanteista. Pakkotyökäsitteen määrittely lainsäädännössä vahvistaisi mahdollisesti oikeudellista ennakoitavuutta ja helpottaisi sen tunnistamista käytännössä. Samalla olisi kuitenkin huolehdittava rikosoikeudellisten laillisuusperiaatteiden edellyttämien täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimusten täyttymisestä.

Tarkastelun perusteella vaikuttaakin siltä, että ihmiskauppaa tulee perustellusti pitää monivaiheisena rikoksena, jossa painoarvoa tulisi antaa vallitseville olosuhteille eikä niinkään uhrin vapaaehtoiselta vaikuttavalta toiminnalle tai ennen tekoa annetulle näennäiselle suostumukselle. Arvioinnissa voitaisiin nähdäksemme korostaa myös sopimusoikeudellisia periaatteita ja huomioida sopimussuhteen aikana muuttuvat olosuhteet sekä mahdollinen – ja hyvin todennäköinen – osapuolten välinen epätasapaino, joka suostumuksen osalta on jo tunnistettu kiskonnantapaisessa työsyrynnässä. Sopimusoikeudellista näkökulmaa on korostettu myös alipalkkauskeskustelussa, kun alipalkkauksen kriminalisoinnin on katsottu loukkaavan yleistä sopimusvapautta. Näin ollen pidämme perusteltuna, että sopimusoikeudellisia periaatteita laajennettaisiin työntekijän ja uhrin eduksi myös muihin hyväksikäyttötilanteisiin.

Pidämme periaatteellisesti tärkeänä, että epäselvyyksiin myös suostumuksen merkityksestä vastattaisiin tunnusmerkistöjen tasolla, jotta epä johdonmukaiset tulkinnat rikosnimikkeen valinnassa voitaisiin välttää ja lain soveltaminen hyväksikäyttötapauksiin olisi tehokkaampaa. Jo rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta voidaan argumentoida, että suostumuksesta ja sen merkityksettömyydestä tulisi säätää lailla, jotta sen ei tarvitsisi tulla arvioitavaksi käytännössä, kun käsillä on ihmiskaupan tai kiskonnantapaisen työsyrynnän kaltainen vakava rikos. Tällainen linjaus edellyttää rikos-, työ- ja perusoikeudellisten näkökulmien tarkastelua. Esiin nousseet haasteet kuitenkin osoittavat, että suostumukseen liittyvälle jatkotutkimukselle on selkeä tarve, erityisesti hyväksikäytön uhrien oikeusturvan varmistamiseksi.